

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

*ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ*

ΔΙΔΑΣΚΩΝ : ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ κ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

Α. Μ : 1340200300420

Τηλ. 210 - 5021041

ΜΑΙΟΣ 2008

ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Εισαγωγή – Το θέμα	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Ορισμός και δομή των συνταγματικών δικαιωμάτων	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Ατομικιστική έννομη τάξη και έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Σύγκρουση συνταγματικών δικαιωμάτων	9
4.1. Σύγκρουση συνταγματικών δικαιωμάτων του ιδίου προσώπου (Συρροή)	10
4.2. Σύγκρουση συνταγματικών δικαιωμάτων διαφόρων προσώπων	12
4.3. Νομική και πραγματική σύγκρουση των δικαιωμάτων.	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Σύγκρουση συνταγματικών δικαιωμάτων και «τριτενέργεια»	15
5.1. «Τριτενέργεια»	15
α. Γενικά στοιχεία	15
β. Ορισμός και διάκριση	17
γ. Προβληματισμός στην ελληνική θεωρία και νομολογία	17
5.2. Το πρόβλημα της σύγκρουσης δεν είναι πρόβλημα τριτενέργειας - Πλαστικότητα της νομικής σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : Αντιμετώπιση του προβλήματος	20
6.1. Αρχή της αναλογικότητας . Στάθμιση των συμφερόντων	21
α. Η νομική μέθοδος της στάθμισης	23

β. <u>Κριτική της στάθμησης</u>	24
6.2. <u>Πρακτική αρμονία ή πρακτική εναρμόνιση</u> των συγκρουόμενων δικαιωμάτων	25
6.3. <u>Δικανικός συλλογισμός και υπαγωγή</u>	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : <u>Νομολογία ΓΟΣΔ</u>	29
7.1 <u>Υπόθεση Lüth</u>	30
7.2. <u>Υπόθεση Blinkföer</u>	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 : <u>Ενδεικτική περιπτώσιολογία</u> της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων	32
8.1. Σύγκρουση δικαιωμάτων <u>στον οικογενειακό χώρο</u>	32
8.2. <u>Σύγκρουση δικαιώματος και προσωπικότητας</u>	33
8.3 Σύγκρουση δικαιώματος στον χώρο <u>της ιδιωτικής ζωής</u> και της ελευθερίας των συμβάσεων	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 : <u>Βασικά συμπεράσματα</u>	35
<u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ - ΛΗΜΜΑΤΑ</u>	36
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ</u>	38
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	42
<u>ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ</u>	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΤΟ ΘΕΜΑ

Στην παρούσα εργασία, γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης του ζητήματος της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων. Πρόκειται για ένα θέμα ιδιαίτερα περίπλοκο και σύνθετο, που έχει αποτελέσει το έναυσμα για την διατύπωση πολλών απόψεων και εκδοχών. Έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τον χώρο της νομικής επιστήμης, σε θεωρία και πράξη. Μερίδα των νομικών τάσσεται υπέρ της σύγκρουσης, ενώ υπάρχουν και πολλοί αξιόλογοι επιστήμονες, που δεν πιστεύουν στην ύπαρξη της νομικής σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Στις σελίδες που ακολουθούν, προκειμένου για την πληρότητα και επιστημονική κατάρτιση της εργασίας, επιχειρείται η ανάλυση των διαφόρων θεωριών που διαμορφώθηκαν. Κρίσιμη και ιδιαίτερα ωφέλιμη θεωρείται και η ανάπτυξη της έννοιας και της δομής του συνταγματικού δικαιώματος, ενώ θα βοηθήσει σημαντικά στην κατανόηση του προβλήματος και η μετάβαση από την ατομικιστική έννομη τάξη στην έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού. Επιπλέον, κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί η τυχόν σχέση του ζητήματος της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων με το πρόβλημα της τριτενέργειας. Αναπτύσσονται λεπτομερώς οι προτεινόμενες μέθοδοι της αρχής της αναλογικότητας και της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων για την άρση της σύγκρουσης, ενώ γίνεται προσπάθεια να προσεγγιστεί και το θέμα της στάθμισης των συμφερόντων, που έχει επίσης αποτελέσει αντικείμενο διχογνωμίας. Τέλος, παρατίθενται και κάποιες νομολογιακές αποφάσεις, προκειμένου να καταστεί και στην πρακτική, σαφής ο προβληματισμός πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Στο σημείο αυτό και πριν ακόμη λάβει χώρα η εμβάθυνση στο ζήτημα της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων, κρίνεται σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μία σύντομη μελέτη πάνω στην έννοια και την δομή του συνταγματικού δικαιώματος.

Εάν θελήσουμε να δώσουμε έναν ορισμό της έννοιας αυτής, ορθότερο είναι να επισημάνουμε πως «Συνταγματικά δικαιώματα είναι τα παρεχόμενα στα άτομα και ως μέλη του κοινωνικού συνόλου θεμελιώδη πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία αποτελούν τις κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας και των οποίων το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά της κρατικής και κάθε άλλης εξουσίας, το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνο προς το κράτος αξιώνοντας την παροχή βοήθειας για την απόκρουση κάθε απειλής, το δε εξασφαλιστικό, εφόσον αναγνωρίζεται, στρέφεται επίσης προς το κράτος, αξιώνοντας την παροχή των απαραίτητων μέσων για την άσκηση του δικαιώματος.»¹

Γενικά, δικαίωμα είναι η εξουσία, που απονέμει το δίκαιο στα πρόσωπα για την ικανοποίηση κάποιου συμφέροντος. Όπως προκύπτει από αυτόν τον σύντομο και γενικό ορισμό, τα στοιχεία του δικαιώματος είναι δύο : το οντολογικό και το λειτουργικό. Από οντολογική άποψη, το συνταγματικό δικαίωμα, όπως και το κοινό, συνιστά εξουσία. Εξουσία είναι η αναγνωριζόμενη και ρυθμιζόμενη από το δίκαιο, νομική ή πραγματική ικανότητα σχηματισμού και επιβολής αποφάσεως, που αποσκοπεί στην ικανοποίηση κάποιου συμφέροντος. Συνεπώς, τα μερικότερα στοιχεία που συστήνουν την έννοια της εξουσίας είναι τρία και είναι η βούληση, η απόφαση και η εκτέλεση. Η εξουσία μπορεί να είναι εξουσία του φορέα του δικαιώματος, είτε πάνω στο ίδιο το άτομό του (αυτεξουσία, αυτοπροσδιορισμός), είτε πάνω σε άλλα άτομα (κυριαρχία), είτε πάνω σε πράγματα (ιδιοκτησία), που δεν επιτρέπεται, όμως, να οδηγεί στην κυριαρχία πάνω σε άλλους ανθρώπους.² Το λειτουργικό κριτήριο συνίσταται στην ικανοποίηση κάποιου συμφέροντος μέσα στην έννομη τάξη. Το προστατευόμενο από το δίκαιο συμφέρον, από και δια της προστασίας του, λαμβάνει την μορφή του εννόμου συμφέροντος.

¹ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, Τόμος Γ – Τεύχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 93

² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την εξουσία*, Συμβολή στο πρόβλημα της τριτενέργειας, 1981/82, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 121 - 122

Τα παραπάνω στοιχεία απαντώνται και στα συνταγματικά δικαιώματα, αλλά και στα δικαιώματα του κοινού δικαίου. Ποίο είναι, όμως, εκείνο το στοιχείο που διαφοροποιεί τα πρώτα από τα δεύτερα; Η απάντηση βρίσκεται στην ίδια την έννοια «συνταγματικά δικαιώματα». Χαρακτηριστικό γνώρισμά τους, που τα διαφοροποιεί από τα κοινά δικαιώματα, αποτελεί η συνταγματική αναγνώριση. Κοντολογίς, παρέχονται στους πολίτες απευθείας από το Σύνταγμα. Περιεχόμενο του Συντάγματος δεν αποτελούν αποκλειστικά και μόνο ρυθμίσεις οργανωτικού χαρακτήρα, που αναφέρονται, δηλαδή, στα όργανα και τη διαδικασία θέσπισης των υποδεέστερων κανόνων δικαίου. Επιπροσθέτως, το Σύνταγμα προβλέπει και διατάξεις ουσιαστικού χαρακτήρα, οι οποίες αφορούν στην προστασία των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, στις ατομικές ελευθερίες και στα δικαιώματα ομαδικής δράσης, που, ακριβώς επειδή διασφαλίζονται σε συνταγματικό επίπεδο, αντιτάσσονται προς όλα τα συντεταγμένα όργανα του κράτους, περιορίζοντας τη δράση του κοινού νομοθέτη και της διοίκησης, ενώ εφαρμόζονται κατά τρόπο άμεσο και υποχρεωτικό από το δικαστή, κάθε φορά που ο τελευταίος έρχεται σε επαφή με σχετικές διαφορές. Συμπερασματικά, το συνταγματικό κείμενο προσδιορίζει δύο πρότυπα που βαίνουν παράλληλα. Πρόκειται για το πρότυπο του κράτους και εκείνο του πολίτη. Λόγω της αυξημένης τυπικής υπεροχής του Συντάγματος έναντι των άλλων κανόνων δικαίου, τα συνταγματικά δικαιώματα δεν δύναται να καταργηθούν ή να τροποποιηθούν με τη συνήθη διαδικασία.

Τα κατοχυρωμένα στο Σύνταγμα δικαιώματα είναι θεμελιώδη, γιατί αποσκοπούν στην προστασία της ανθρώπινης αξίας, υπόστασης και δραστηριότητας. Θέτουν τα όρια της συμπεριφοράς του φορέα τους προς τους άλλους φορείς και αντίστροφα.

Με κριτήριο την «ύλη» τους, τα συνταγματικά δικαιώματα διακρίνονται σε κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά. Το περιεχόμενο όλων των προβλεπομένων στο Σύνταγμα δικαιωμάτων διακρίνεται σε αμυντικό, προστατευτικό και διασφαλιστικό. Τα δύο πρώτα προβλέπονται στο Σύνταγμα, ενώ το τελευταίο αναγνωρίζεται σε ειδικές περιπτώσεις. Το αμυντικό και το προστατευτικό περιεχόμενο προστατεύουν τα δικαιώματα από τον άνθρωπο. Κίνδυνος, δηλαδή, και συνάμα απειλή των συνταγματικών δικαιωμάτων αποτελεί ο άνθρωπος, όσο παράδοξο μπορεί να μας φαίνεται αυτό. Αντίθετα το διασφαλιστικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων τα προστατεύει από την απειλή της οικονομικής ανάγκης, με άλλα λόγια της φτώχειας, καθώς όλα τα δικαιώματα και όχι μόνο τα οικονομικά έχουν οικονομική δαπάνη και απαιτούν κάποια υλικά μέσα προκειμένου να υλοποιηθούν. Το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά οποιασδήποτε απειλής ανεξαρτήτου προελεύσεως της. Πρόκειται για *erga omnes* περιεχόμενο, το οποίο αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια. Τριτενεργεί,

δηλαδή, εάν θελήσουμε να το εκφράσουμε με άλλα λόγια. Αποτελεί συνέχεια του status negativus, χωρίς, όμως, και να ταυτίζονται, καθώς το status negativus εξαναγκάζει σε παράλειψη και στρέφεται μόνο κατά του κράτους, ενώ το αμυντικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων δύναται να εξαναγκάσει και σε πράξη και επιπλέον τριτενεργεί, όπως αναπτύχθηκε και ακριβώς παραπάνω. Το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνο προς το κράτος, όχι όμως και προς τους συνανθρώπους, αξιώνοντας την παροχή βοήθειας με σκοπό την απόκρουση απειλών που προέρχονται από επιθέσεις των συνανθρώπων. Δύναται, όμως, να υπάρξει και παρέμβαση του νομοθέτη που να επιβάλλει προστατευτική υποχρέωση. Τέλος, και το διασφαλιστικό περιεχόμενο στρέφεται προς το κράτος, αξιώνοντας, όμως, την παροχή εκείνων των υλικών μέσων και υπηρεσιών, που είναι απαραίτητα για την άσκηση του δικαιώματος.³

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΑΤΟΜΙΚΙΣΤΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΥ

Όπως προαναφέρθηκε, αντικείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων αποτελεί η προστασία της ανθρώπινης αξίας. Καταστατική αρχή της σύγχρονης έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού αποτελεί η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας. Σύμφωνα με το άρθρο 2§1 του Συντάγματος η πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας συνίσταται στο σεβασμό και την προστασία της ανθρώπινης αξίας. « Ανθρώπινη αξία, ως έννοια γένους, είναι το σύνολο των γενικών υλικών, πνευματικών και κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρώπινου γένους.»⁴

Πριν την επικράτηση του κοινωνικού ανθρωπισμού, κυρίαρχη ήταν η φιλελεύθερη – ατομικιστική έννομη τάξη. Η νομική θεωρία και φιλοσοφία που γεννήθηκε εκείνη την περίοδο ήταν ο φιλελεύθερος ατομικισμός, του οποίου την κυριότερη έκφραση αποτέλεσαν τα ατομικά δικαιώματα. Η ανώτατη και καθοριστική αρχή της ιδέας του δικαίου, στην οποία βασίστηκε η ατομικιστική έννομη τάξη, ήταν η ατομικιστική αρχή. Επιπροσθέτως, βασίστηκε και στη διάκριση κράτους – κοινωνίας και στο δυαδισμό του δικαίου σε ιδιωτικό και δημόσιο.

Βασικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης έννομης τάξης, αποτελούν – εκτός από την ατομικιστική αρχή – το φιλελεύθερο κράτος δικαίου, αλλά και το

³ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 96 - 97

⁴ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Γενική συνταγματική θεωρία, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Α, 2004, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 99

συνταγματικό πρότυπο του μεμονωμένου ανθρώπου. Το κράτος δικαίου, που μορφοποιήθηκε και κυριάρχησε στην συγκεκριμένη περίοδο, που αναπτύσσεται σ' αυτό το κομμάτι της εργασίας, αξίζει να υπογραμμιστεί πως πρόκειται για κράτος αποχής και όχι για προστατευτικό – παρεμβατικό κράτος. Συγκεκριμένα, το κράτος οφείλει το ίδιο να σέβεται τα ατομικά δικαιώματα, όχι όμως και να τα προστατεύει από επιθέσεις που ενδέχεται να δεχθούν από τα άλλα άτομα. Με άλλα λόγια, το κράτος δικαίου απέχει. Σέβεται, αλλά απαλλάσσεται από την υποχρέωση να προστατεύει τα δικαιώματα στις διαπροσωπικές σχέσεις – εκτός από τη ζωή, την ιδιοκτησία και κατά μία έννοια και την ελευθερία – παρά μόνο στις σχέσεις δημοσίου δικαίου. Το μεμονωμένο άτομο δεν υποχρεούται να σέβεται τα ατομικά δικαιώματα και την ελευθερία του άλλου. Αντιθέτως, είναι δυνατή η στοιχειοθέτηση παραβίασης των συνταγματικών δικαιωμάτων των άλλων. Για το λόγο αυτό ατομικισμός και τριτενέργεια δεν συμβιβάζονται.

Η ατομικιστική έννομη τάξη έδωσε την θέση της στην σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού. Επιπλέον, ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της συνίσταται στην απόλυτη αμυντική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το κοινωνικό κράτος στρέφεται προς την κοινωνία και συνδέεται μ' αυτή, εν αντιθέσει προς το κράτος δικαίου, που, όπως, αναπτύχθηκε ακριβώς παραπάνω, ήταν κράτος αποχής. Το κοινωνικό κράτος υποχρεούται, όχι μόνο να σέβεται, αλλά και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία. Συνεπώς, στο κοινωνικό κράτος προστατεύονται τα συνταγματικά δικαιώματα και στις σχέσεις κράτους – πολιτών (δηλ. κυβερνώντων – κυβερνωμένων),⁵ αλλά και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Το σύγχρονο κράτος είναι υποχρεωμένο να εξασφαλίζει την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Καθιερώνεται το πρότυπο του κοινωνικού ανθρώπου. Το άτομο οφείλει να σέβεται την ανθρώπινη αξία. Το δίκαιο δύναται να επιβάλει στο άτομο να συμπεριφέρεται σαν συνάνθρωπος, απαγορεύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την αντικοινωνική και αντιανθρωπιστική συμπεριφορά, που προσβάλλει την ανθρώπινη αξία και τα θεμελιώδη δικαιώματα που την εξειδικεύουν.

Συμπερασματικά, στην έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού, με καταστατική αρχή το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας, κυριαρχούν δύο πρότυπα : το συνταγματικό πρότυπο του κοινωνικού κράτους και εκείνο του κοινωνικού ανθρώπου. Εξαιτίας αυτών, στην σύγχρονη έννομη τάξη αναγνωρίζεται και γίνεται δεκτή μόνο η εξουσία του ανθρώπου πάνω στο άτομό του και όχι και πάνω σ' άλλα άτομα.

⁵ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, 1981, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 124

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Το πρόβλημα της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που αποτελεί και το θέμα της συγκεκριμένης μελέτης, συνδέεται με το ζήτημα των περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τα πρώτα ίχνη διδασκαλίας περί συγκρούσεως δικαιωμάτων απαντώνται στα λεγόμενα παλαιά σχόλια των Βασιλικών, ενώ στη Δύση η απαρχή της σχετικής διδασκαλίας συναντάται στους γλωσσογράφους. Οι νομικοί της Αναγέννησης δεν προήγαγαν το θέμα. Επιπροσθέτως ούτε στη Γαλλία παρατηρείται ιδιαίτερο ενδιαφέρον μέχρι την εισαγωγή του Γαλλικού Αστικού Κώδικα εν αντιθέσει προς τη Γερμανία, στην οποία παρατηρείται προώθηση του δόγματος.⁶

Το φαινόμενο της σύγκρουσης των δικαιωμάτων ανάγεται στο γενικότερο ζήτημα της σχέσης των δικαιωμάτων μεταξύ τους. Υφίσταται απειρία δικαιωμάτων. Πολλές φορές είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους και δεν παρατηρείται σχέση ανάμεσά τους. Άλλες φορές, πάλι, έρχονται σε σχέση με άλλα δικαιώματα και προκύπτει νομικό ζήτημα. Δημιουργικός λόγος της σχέσης αυτής είναι δυνατόν να είναι : 1) η έννομη σχέση από την οποία απορρέουν τα σχετικά δικαιώματα, 2) η συγκέντρωση περισσότερων δικαιωμάτων στο ίδιο πρόσωπο και 3) η ύπαρξη περισσότερων δικαιωμάτων επί του ιδίου αντικειμένου. Δυνατό να παρατηρηθεί και συρροή των παραπάνω λόγων. Η σχέση αυτή των δικαιωμάτων δύναται να προκαλέσει ως αποτέλεσμα την απλή συνύπαρξη των δικαιωμάτων, χωρίς να υπάρχει επίδραση. Εάν, όμως, υπάρξει τέτοια μπορεί να συνίσταται σε περιορισμό ή μεταβολή της κατάστασης των δικαιωμάτων, η οποία με την σειρά της οδηγεί στη γέννηση, κατάργηση ή αλλοίωσή της.

Στο σημείο αυτό, σκόπιμο είναι να επισημανθεί η διάκριση ανάμεσα στη σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων του ίδιου προσώπου από τη σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων διαφόρων προσώπων.

⁶ Γαζής Α. Ανδρέας, Η σύγκρουσις των δικαιωμάτων, 1999, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 7 - 17

4.1. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥΠΡΟΣΩΠΟΥ (ΣΥΡΡΟΗ)

Το πρώτο είδος σύγκρουσης καλείται συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου δανείστηκε τον όρο της συρροής από την επιστήμη του Ποινικού Δικαίου. « Για συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων γίνεται λόγος στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες μία και η αυτή ανθρώπινη ενέργεια εμπίπτει στο περιεχόμενο και επομένως προστατεύεται από περισσότερες διατάξεις θεμελιωδών δικαιωμάτων.»⁷ Με άλλες λέξεις, συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων συντρέχει όταν μία και η αυτή ανθρώπινη συμπεριφορά καλύπτεται από το περιεχόμενο περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τα συνταγματικά δικαιώματα συναντώνται και το ίδιο περιστατικό υπάγεται σε κανόνες δικαίου που κατοχυρώνουν διάφορα δικαιώματα.

Για να γίνει πληρέστερα κατανοητή η έννοια της συρροής των συνταγματικών δικαιωμάτων, χρήσιμο είναι να παρατεθούν ορισμένα παραδείγματα. Έτσι, π.χ. ένα άτομο κηρύσσει την ανάγκη της ίδρυσης ενός θρησκευτικού συλλόγου και οργανώνει την ίδρυσή του. Αυτή του η πράξη εμπίπτει καταρχήν σε τέσσερις συνταγματικές διατάξεις. Συγκεκριμένα, στα άρθρα 5§1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και συμμετοχή στην κοινωνική ζωή), 12§1 (δικαίωμα σύστασης ενώσεων), 13§§1 και 2 (ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και ανεμπόδιστης λατρείας) και 14§1 του Συντάγματος (ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών).⁸ Επιπλέον, η αστυνομία ερευνά στην κατοικία του Α, στην οποία αυτός και διάφοροι συνιδεάτες του ασκούν θρησκευτική λατρεία. Η έρευνα αυτή φαίνεται να θίγει το άσυλο της κατοικίας, το δικαίωμα συναθροίσεως, το δικαίωμα θρησκευτικής λατρείας και το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική ζωή της χώρας. Η απαγόρευση εκδόσεως της εφημερίδας ενός κόμματος φαίνεται να θίγει την ελευθερία του τύπου, την ελευθερία της γνώμης, την ελευθερία λειτουργίας του κόμματος, την επαγγελματική ελευθερία των δημοσιογράφων, εργατών τύπου κ.λπ., το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και την ελεύθερη ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας.⁹ Σε όχι λίγες περιπτώσεις, η συρροή δεν είναι αληθής, αλλά φαινομενική και δεν συντρέχουν τα θεμελιώδη δικαιώματα. Μεγάλη

⁷ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 224

⁸ Τσάτσος Δ., Συνταγματικό δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα Ι, Γενικό μέρος, 1988, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 289

⁹ Δαγτόγλου Δ. Π., Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Α, 2005, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 128 - 129

πρακτική σημασία έχει ο κανόνας *lex specialis derogat legi generali*. Στο Σύνταγμα κατοχυρώνονται ορισμένα γενικά, «μητρικά» δικαιώματα, από τα οποία προέρχονται λογικά και ιστορικά, άλλα νεότερα θεμελιώδη δικαιώματα.¹⁰ Σε τελευταία ανάλυση όλα τα δικαιώματα εξειδικεύουν την ανθρώπινη αξία. Άρα κάθε παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος αποτελεί συνάμα και παραβίαση της ανθρώπινης αξίας. Η σχέση γενικού και ειδικού είναι αλληλοσυμπληρούμενη και αλληλοαποκλειόμενη. Ό,τι δεν ρυθμίζει η ειδική διάταξη το ρυθμίζει η γενική. Αλλά οτιδήποτε ρυθμίζεται από την ειδική δεν δύναται να αποτελεί ρυθμιστικό περιεχόμενο της γενικής.

Η συρροή είναι απροβλημάτιστη όταν τα συρρέοντα δικαιώματα είναι απεριορίστα ή υπόκεινται στους ίδιους περιορισμούς. Αντιθέτως, η συρροή δημιουργεί πρόβλημα στην περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων που υπόκεινται σε διαφορετικούς περιορισμούς ή ορισμένα από αυτά είναι απεριορίστα.

Το ζήτημα της συρροής των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους επιστήμονες στη Γερμανία υπό τον ισχύοντα νόμο της Βόννης. Προκειμένου να επιτευχθεί η λύση του συγκεκριμένου προβλήματος και να αρθεί αυτή η μορφή σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, έχουν υποστηριχθεί πολλές διαφορετικές απόψεις. Κατά μία πρώτη γνώμη, σκόπιμη είναι η ερμηνεία και η ακριβή οριοθέτηση του περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κατά μία δεύτερη άποψη, πρέπει να δίνεται το προβάδισμα στο περισσότερο περιορισμό δικαίωμα, εν αντιθέσει προς μία τρίτη άποψη, που υποστηρίζει πως το προβάδισμα θα πρέπει να δίνεται στο λιγότερο περιορισμό δικαίωμα. Τέλος, μία τέταρτη γνώμη τάσσεται υπέρ της στάθμισης συμφερόντων. Συγκεκριμένα, η νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου επιδιώκει να αποφύγει τη συρροή με τον ακριβή καθορισμό του περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή κάνει δεκτή τη συρροή, εφαρμόζοντας την αρχή της επικράτησης της ειδικής διάταξης έναντι της γενικής. Επί παραδείγματι, το Δικαστήριο αυτό θεώρησε ως ειδική τη διάταξη 21 των πολιτικών κομμάτων απέναντι στη διάταξη του άρθρου 9 περί του δικαιώματος συνεταιρισμού· τη διάταξη του άρθρου 9§3 περί της συνδικαλιστικής ελευθερίας έναντι της διάταξης του άρθρου 5§1 περί της ελευθερίας εκδήλωσης της γνώμης· τη διάταξη του άρθρου 38§1 περί της ισότητας της ψήφου απέναντι στη γενική αρχή της ισότητας.¹¹

¹⁰ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 225

¹¹ Ράϊκος Αθ., *Συνταγματικό δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα*, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 231

4.2. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝΠΡΟΣΩΠΩΝ

«Σύγκρουση δικαιωμάτων υπό νομική έννοια είναι η ταυτόχρονη αναγνώριση και νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων περισσότερων φορέων κατά τρόπο ώστε η νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του ενός να περιορίζει την επίσης νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του άλλου.»¹² Απαραίτητη, λοιπόν, προϋπόθεση και συνάμα χαρακτηριστικό της νομικής σύγκρουσης αποτελεί η νόμιμη άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων από όλους τους φορείς. Εάν θέλουμε να δώσουμε με άλλα λόγια τον ορισμό της έννοιας της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων διαφόρων φορέων, μπορούμε να πούμε πως πρόκειται για την περίπτωση που η άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος ενός προσώπου αποκλείει αναγκαία εν όλω ή εν μέρει τη σύγχρονη άσκηση του ίδιου ή άλλου θεμελιώδους δικαιώματος άλλου ή άλλων προσώπων. Το φαινόμενο της σύγκρουσης των δικαιωμάτων ανάγεται στο γενικότερο ζήτημα της σχέσης των δικαιωμάτων μεταξύ τους. Υφίσταται απειρία δικαιωμάτων. Πολλές φορές είναι ανεξάρτητα μεταξύ του

Το ζήτημα της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι αρκετά σύνθετο και έχει δώσει το έναυσμα για την διατύπωση αρκετών διαφορετικών μεταξύ τους εκδοχών και απόψεων, μερικές από τις οποίες αξίζει να αναπτύξουμε.

Έχει υποστηριχθεί από πολλούς νομικούς, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και ο κύριος Ράικος Αθανάσιος, πως σύγκρουση μπορεί να υπάρξει μόνο εάν γίνει δεκτή η άποψη της τριτενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, για την οποία θα γίνει λόγος σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας. Η συγκεκριμένη ερμηνευτική εκδοχή προκειμένου να τεκμηριώσει την άποψη της χρησιμοποιεί το εξής παράδειγμα : Ένας επιχειρηματίας προσλαμβάνει ως υπάλληλους του μόνο άνδρες ή μόνο πρόσωπα ανήκοντα σε μία ορισμένη θρησκεία.¹³ Στην προκειμένη περίπτωση συγκρούονται το δικαίωμα του επιχειρηματία κατά το άρθρο 5§1 του Συντάγματος (ελεύθερη συμμετοχή στην οικονομική ζωή και αντίστοιχη ελευθερία σύναψης ή μη σύναψης μίας σύμβασης εργασίας) με το δικαίωμα του εργαζομένου κατά το άρθρο 4 του Συντάγματος (αρχή της ισότητας).

Πράγματι, σ' αυτό το παράδειγμα η σύγκρουση των δικαιωμάτων προϋποθέτει και αποδοχή της τριτενέργειάς τους. Σύμφωνα, όμως με την άποψη που διατυπώνουν άλλοι νομικοί – μεταξύ των οποίων αξίζει να αναφέρουμε τον κύριο Τσάτσο – η προϋπόθεση που αναφέρθηκε ακριβώς παραπάνω, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί

¹² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 219

¹³ Ράικος Αθ., Συνταγματικό δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 150

σύγκρουση των συνταγματικών δικαιωμάτων, δεν συντρέχει ούτε πάντοτε, ούτε καν κατά κανόνα. Η δεύτερη αυτή εκδοχή παρουσιάζει το εξής παράδειγμα : έξω από έναν ναό έχουν τοποθετηθεί τόσο ισχυρά μεγάφωνα που εμποδίζουν, κατά τις ώρες της θείας λειτουργίας, ακόμα και τη λεκτική επικοινωνία μεταξύ των περιοίκων. Οι μιν κάτοικοι αξιώνουν από την πολιτεία να παρέμβει εναντίον της πηγής της ηχορύπανσης, ενώ οι εκκλησιαζόμενοι ζητούν από την πολιτεία να απέχει από την παρέμβαση εις βάρος τους και χάριν των διαμαρτυρομένων περιοίκων.¹⁴ Στην συγκεκριμένη περίπτωση παρατηρείται σύγκρουση των δικαιωμάτων χωρίς να στοιχειοθετείται καν το ζήτημα της τριτενέργειας, καθώς δέκτης και των δύο θεμελιωδών δικαιωμάτων, που επικαλούνται τα δύο μέρη, είναι η κρατική εξουσία.

Σύμφωνα με τον καθηγητή κύριο Γαζή, «σύγκρουση δικαιωμάτων υφίσταται οσάκις η σύμπτωση περισσοτέρων δικαιωμάτων επί του αυτού αντικειμένου ή η ύπαρξη περισσοτέρων δικαιωμάτων που κατευθύνονται στο ίδιο αποτέλεσμα έχει ως συνέπεια την κατάργηση αυτών ή την αλλοίωσή τους».¹⁵ Συγκεκριμένα, τα στοιχεία του φαινομένου της σύγκρουσης είναι 4 και είναι τα εξής :

- 1) ύπαρξη περισσοτέρων δικαιωμάτων σε διαφορετικά πρόσωπα, στο σημείο που μπορεί να υφίσταται συνύπαρξή τους. Εάν το δικαιο δεν την αποτρέπει, δεν γίνεται λόγος για σύγκρουση. Επίσης, όταν το δικαιο αναγνωρίζει ένα μόνο δικαίωμα περί του οποίου ερίζονται περισσότερα πρόσωπα, δεν υφίσταται σύγκρουση μεταξύ των δικαιωμάτων, αλλά των υποψηφίων δικαιούχων.
- 2) τα περισσότερα δικαιώματα να υφίστανται επί του αυτού αντικειμένου και προκειμένου περί διαπλαστικών δικαιωμάτων να υφίσταται η προσδοκία να κατευθυνθούν στο ίδιο έννομο αποτέλεσμα. Ζήτημα προέκυψε σχετικά με το εάν είναι δυνατόν να υπάρξει σχέση μεταξύ δικαιωμάτων που έχουν διαφορετικά αντικείμενα. Με το θέμα αυτό ασχολήθηκαν οι Πανδεκιστές εκ των οποίων άλλοι θεωρούσαν αδύνατη την σχέση αυτή, ενώ κάποιοι άλλοι δυνατή.¹⁶
- 3) να υπάρξει νομικά κρίσιμη συνέπεια ως προς την κατάσταση των δικαιωμάτων, λόγω της σύμπτωσής τους επί του αυτού αντικειμένου. Η συνέπεια αυτή μπορεί να συνίσταται σε κατάργηση ή αλλοίωση των δικαιωμάτων, η οποία με την σειρά της οδηγεί ειδικότερα σε επέκταση, σπανιότερα δε σε περιορισμό τους, καθώς και σε μεταβολή του περιεχομένου τους.
- 4) η έννομη συνέπεια να προκύπτει, να ορίζεται δηλαδή, άμεσα ή έμμεσα από το δικαιο. Πράγματι, το δικαιο από την στιγμή που αναγνωρίζει την συνύπαρξη των δικαιωμάτων, δεν μπορεί να αφήσει αρρυθμιστες τις συγκρούσεις τους που

¹⁴ Τσάτσος Δ., Συνταγματικό δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα Ι, Γενικό μέρος, 1988, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 295 - 296

¹⁵ Γαζής Α. Ανδρέας, Η σύγκρουση των δικαιωμάτων, Αθήναι 1959, 1999, Αθήνα – Κομοτηνή σελ. 76

¹⁶ Γαζής Α. Ανδρέας, Η σύγκρουση των δικαιωμάτων, Αθήναι 1959, 1999, Αθήνα – Κομοτηνή σελ. 71

προκύπτουν ή δύναται να προκύψουν. Εδώ στηρίζεται και η άποψη πως δεν υπάρχει σύγκρουση, γιατί πρόκειται για θέμα που ρυθμίζει το δίκαιο.

Σύγκρουση είναι δυνατή και στο δημόσιο και στο ιδιωτικό δίκαιο. Αίτημα έναντι του δικαίου είναι η λύση της σύγκρουσης των δικαιωμάτων με την εισαγωγή σχετικών κανόνων, που προκύπτουν άμεσα ή έμμεσα από το δίκαιο. Εάν τέτοιοι κανόνες ελλείπουν υφίσταται κενό δικαίου, το οποίο θα πρέπει να πληρωθεί με την κατάλληλη μέθοδο. Ως δυνατές λύσεις ο κύριος Γαζής προτείνει την : 1) αρχή της πρόληψης ή σύμμετρης ικανοποίησης όλων των δικαιωμάτων¹⁷ (επί ισοδυνάμων δικαιωμάτων) και 2) την αρχή της χρονικής προτεραιότητας¹⁸ (επί άνισης ισχύος δικαιώματα)

4.3 ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Όπως διατυπώθηκε ακριβώς παραπάνω, μία μερίδα της νομικής επιστήμης υποστηρίζει πως δεν θα πρέπει να γίνεται λόγος για νομική σύγκρουση των δικαιωμάτων. Την άποψη αυτή υποστηρίζει και ο καθηγητής κύριος Δημητρόπουλος, ο οποίος τάσσεται κατά της νομικής σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει πως δεν υπάρχει νομική σύγκρουση. Το δίκαιο δεν είναι δυνατόν να επιτρέπει και να απαγορεύει ταυτόχρονα την ίδια συμπεριφορά. Η σύγχρονη έννομη τάξη ρυθμίζει τα δικαιώματα, όχι ως αλληλοσυγκρουόμενα, αλλά ως αρμονικά ασκούμενα. Δύναται να υπάρξει πραγματική σύγκρουση, αλλά αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη. Πραγματικές συγκρούσεις, δηλαδή παραβιάσεις του δικαιώματος κάποιου από κάποιον άλλον, σημειώνονται καθημερινά. Ο επιτιθέμενος προσβάλλει το δικαίωμα του αμυνόμενου. Ξεπερνά το επιτρεπόμενο δικαιοκ πλαίσιο και ενεργεί χωρίς δικαίωμα. Πρόκειται λοιπόν για μη νόμιμη άσκηση του δικαιώματός του. Οι ποικιλόμορφες διαφορές που ανακύπτουν ανάμεσα στους φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οφείλονται στις πραγματικές συγκρούσεις ανάμεσα στα άτομα. Το δίκαιο, όμως, έχει ως αποστολή την άρση των πραγματικών συγκρούσεων, δηλαδή την απονομή της δικαιοσύνης. Εν κατακλείδι, δεν γίνεται λόγος για νομική σύγκρουση, αλλά για πραγματική που δεν γίνεται δεκτή από την έννομη τάξη. Τα δικαιώματα δεν συγκρούονται. Απλά ο ένας θίγει ή με άλλα λόγια προσβάλλει το δικαίωμα του άλλου. Δεν στοιχειοθετείται σύγκρουση, αλλά προσβολή των δικαιωμάτων. Το ζήτημα που γεννάται είναι εάν αναγνωρίζεται στην

¹⁷ Γαζής Α. Ανδρέας, Η σύγκρουση των δικαιωμάτων, Αθήναι 1959, 1999, Αθήνα – Κομοτηνή σελ. 96

¹⁸ Γαζής Α. Ανδρέας, Η σύγκρουση των δικαιωμάτων, Αθήναι 1959, 1999, Αθήνα – Κομοτηνή σελ 96 - 97

σύγχρονη έννομη τάξη σύγκρουση δικαιωμάτων με την παραπάνω νομική έννοια. Αν αντίθετα δεν γίνεται δεκτή, ο όρος σύγκρουση δικαιωμάτων δεν μπορεί να έχει άλλη έννοια από εκείνη της πραγματικής σύγκρουσης, δηλαδή της προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων χωρίς την αναγνώριση από το δίκαιο ανάλογης εξουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ «ΤΡΙΤΕΝΕΡΓΕΙΑ»

Τα θεμελιώδη δικαιώματα εφαρμόζονται στις σχέσεις δημοσίου δικαίου, κατά τις οποίες μόνο το ένα μέρος και συγκεκριμένα το άτομο είναι φορέας δικαιωμάτων, ενώ το άλλο, δηλαδή το κράτος, δεν είναι. Επιπροσθέτως, όμως, τα θεμελιώδη δικαιώματα εφαρμόζονται και στις διαπροσωπικές σχέσεις, δηλαδή τις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών, όπου και τα δύο μέρη είναι φορείς δικαιωμάτων. Στο σημείο αυτό αναδύεται το πρόβλημα της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Και εδώ είναι ωφέλιμο να τεθεί ένα κρίσιμο ερώτημα, την απάντηση του οποίου θα γίνει προσπάθεια να δοθεί σ' αυτήν την σύντομη εργασία. Η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις προκαλεί το ζήτημα της σύγκρουσής τους; Με άλλα λόγια, το πρόβλημα της σύγκρουσης είναι και πρόβλημα τριτενέργειας;

Πριν προχωρήσουμε στην απάντηση του ερωτήματος που διατυπώθηκε ακριβώς παραπάνω, θεωρώ πως είναι ιδιαίτερα χρήσιμο να αφιερωθεί λίγος χρόνος για το πρόβλημα της τριτενέργειας. Κατανοώντας την έννοιά της, αλλά και τον προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί στον νομικό κόσμο πάνω σ' αυτό το θέμα, νομίζω πως θα μας δοθεί η δυνατότητα να καταλάβουμε την σχέση της ή μη με την σύγκρουση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που αποτελεί και το κέντρο βάρους της παρούσης μελέτης.

5.1. ΤΡΙΤΕΝΕΡΓΕΙΑ

α. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Από την στιγμή που ξεκίνησε η πορεία για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θεωρήθηκε αυτονόητο και έγινε εύλογα αποδεκτό, ότι οι επιταγές του Συντάγματος για αυτή την προστασία απευθύνονταν αποκλειστικά και μόνο προς τα

όργανα της κρατικής εξουσίας. Από την εποχή του μεσοπολέμου, όμως, κατέστη αντιληπτό πως μία τέτοιου είδους προστασία δεν ήταν επαρκής και αποτελεσματική. Έτσι, άρχισε να προβάλλεται ο προβληματισμός της αναγνώρισης της ισχύος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και απέναντι σε πρόσωπα μη κρατικής εξουσίας. Προβληματισμός που απέκτησε μεγαλύτερη επικαιρότητα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η θεωρία της τριτενέργειας των συνταγματικών δικαιωμάτων έλκει την καταγωγή της από την γερμανική νομική επιστήμη και συγκεκριμένα από το γερμανικό εργατικό δίκαιο, στην προσπάθεια περιστολής της εργοδοτικής εξουσίας. Ο πρώτος όρος που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο όρος «τριτενέργεια». Καθιερώθηκε στη γερμανική θεωρία από τον Hans Peter Ipsen¹⁹, δεν έτυχε, όμως, γενικής αποδοχής. Νεότεροι γερμανοί συγγραφείς προτίμησαν τον όρο «οριζόντια ενέργεια» των δικαιωμάτων στις σχέσεις ιδιωτών, κατ' αντιδιαστολή προς την «κάθετη ενέργεια», που παρουσιάζεται στις σχέσεις κράτους – πολιτών. Άλλοι νομικοί χρησιμοποιούν εναλλακτικά τους όρους «τριτενέργεια» και «οριζόντια ενέργεια», ενώ τέλος μία μερίδα της γερμανικής επιστήμης αρέσκεται σε περιφραστικές εκφράσεις, όπως λ.χ. «ισχύς των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ιδιωτικό δίκαιο» ή «ισχύς των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ιδιωτική έννομη τάξη».²⁰

Στην ελληνική έννομη τάξη χρησιμοποιήθηκαν περιφραστικοί όροι, όπως π.χ. «θεωρία των ανταλλακτικών επενεργειών των συνταγματικών καθιδρυμένων ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών στην περιοχή του ιδιωτικού δικαίου» ή «θεωρία της έναντι τρίτων ισχύος των ατομικών δικαιωμάτων».²¹ Παράλληλα, όμως, χρησιμοποιήθηκε και ο όρος «τριτενέργεια», ο οποίος απαντάται τα τελευταία χρόνια σε αρκετές δικαστικές αποφάσεις και φαίνεται πως χρησιμοποιείται από την πλειονότητα της θεωρίας.

Το ζήτημα της τριτενέργειας τίθεται σε χώρες, τα Συντάγματα των οποίων δεν ρυθμίζουν ρητά το θέμα των αποδεκτών των δικαιωμάτων, γιατί πρόκειται για αμυντικά δικαιώματα των ατόμων κατά του κράτους. Από τα ισχύοντα Συντάγματα των Ευρωπαϊκών Κρατών, το θέμα της τριτενέργειας ρυθμίζουν τα αναθεωρημένα Συντάγματα της Ελλάδας και της Ελβετίας. Συγκεκριμένα, το Σύνταγμα της Ελλάδας κατοχυρώνει ρητά και απευθείας την τριτενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο άρθρο 25§1 εδ. γ., ενώ το Σύνταγμα της Ελβετίας καθιερώνει την υποχρέωση του κοινού νομοθέτη να την ρυθμίσει.

¹⁹ Ηλιοπούλου – Στράγγα, Η «τριτενέργεια» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, 1991, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 29

²⁰ Ηλιοπούλου – Στράγγα, Η «τριτενέργεια των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», 1991, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 29 - 30

²¹ Ηλιοπούλου – Στράγγα, Η «τριτενέργεια των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», 1991, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 30 - 31

β. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΗ

Η τριτενέργεια θα μπορούσε να οριστεί ως εξής : Τριτενέργεια είναι η προς τα πρόσωπα κατευθυνόμενη και κυρίως από την κρατική εξουσία πραγματοποιούμενη αμυντική νομική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία εξασφαλίζει την ακώλυτη άσκησή τους, εξαναγκάζοντας τις απειλητικές αντικοινωνικές δυνάμεις να απέχουν από κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξίας.²² Κοντολογίς, ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να δηλώσει πως τα θεμελιώδη δικαιώματα ισχύουν όχι μόνο έναντι του κράτους, αλλά και έναντι «τρίτων» προσώπων, δηλ. των ιδιωτών. Εν κατακλείδι, τα θεμελιώδη δικαιώματα ισχύουν και εφαρμόζονται όχι μόνο στο δημόσιο, αλλά και στο ιδιωτικό δίκαιο.

Ειδικότερα, διακρίνονται οι εκδοχές της άμεσης και της έμμεσης τριτενέργειας. Σύμφωνα με την πρώτη εκδοχή, τα συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν άμεσα στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις δεσμεύοντας ευθέως τους πολίτες και το κράτος, δημιουργώντας έτσι μία *erga omnes* αξίωση για παράλειψη. Σύμφωνα, τώρα, με την δεύτερη εκδοχή, τα συνταγματικά δικαιώματα διεισδύουν έμμεσα στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις μέσω γενικών ρητρών και αόριστων νομικών εννοιών του ιδιωτικού δικαίου.

γ. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ιδιαίτερος προβληματισμός έχει ανακύψει στην ελληνική θεωρία και νομολογία πάνω στο ζήτημα της τριτενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2001 επιχειρεί να λύσει το πρόβλημα με την πρόβλεψη στο άρθρο 25§1 εδ. γ., σύμφωνα με το οποίο «τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν». Συνεπώς, κατοχυρώνεται ρητά η κατ' αρχήν δυνατότητα τριτενέργειας, χωρίς όμως να διευκρινίζεται ούτε η μορφή της (άμεση ή έμμεση), αλλά ούτε και σε ποιες σχέσεις προσιδιάζει.

Διχογνωμία έχει παρουσιαστεί σχετικά με το είδος των δικαιωμάτων στα οποία εφαρμόζεται η τριτενέργεια. Κατά μία άποψη, όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά ισχύουν στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη, μόνο τα ατομικά δικαιώματα τριτενεργούν· όχι τα κοινωνικά και τα πολιτικά.

²² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 79

Πολλές διαφορετικές απόψεις και εκδοχές όμως, έχουν ανακύψει και σχετικά με το ίδιο το ζήτημα της τριτενέργειας στη θεωρία αλλά και την νομολογία. Ως τώρα δεν κατέστη δυνατόν να επιτευχθεί ένα consensus ως προς τους όρους υποδοχής και λειτουργίας της τριτενέργειας στην έννομη τάξη. Οι απόψεις που έχουν εκφραστεί σχετικά είναι διαμετρικά αντίθετες μεταξύ τους και δεν επιτρέπουν εύκολα τη συναγωγή θέσεων ευρύτερης αποδοχής.

Ξεκινώντας από την θεωρία είναι δυνατόν να παρατεθούν έξι διαφορετικές γνώμες. Μία από τις πρώτες απόψεις στην ελληνική συνταγματική θεωρία διέκρινε την τριτενέργεια στην συνταγματική οριοθέτηση της ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας με τα δικαιώματα των άλλων και θεώρησε πως η δέσμευση των ατόμων από τα ατομικά δικαιώματα θεμελιώνεται και λειτουργεί στη βάση της αλληλενέργειας και αλληλοπεριορισμού. Μία δεύτερη άποψη υποστηρίζει την τριτενέργεια θεμελιώνοντάς την στις συνταγματικές διατάξεις που προστατεύουν την ανθρώπινη αξία και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η τρίτη γνώμη απορρίπτει τη θεμελίωση της τριτενέργειας στα άρθρα 2§1, 5§1 και 25 του Συντάγματος, υποστηρίζοντας πως υπάρχουν ατομικά δικαιώματα τα οποία αναπτύσσουν τριτενέργεια από τη φύση τους και κατοχυρώνονται εναντίον προσβολών, από οπουδήποτε και αν προέρχονται αυτές. Μία τέταρτη εκδοχή θεωρεί πως η επίκληση των άρθρων 25§1 και 5§1 του Συντάγματος είναι ανεπαρκής για τη συνταγματική θεμελίωση της τριτενέργειας, καθώς η απόλυτη ισχύς των συνταγματικών δικαιωμάτων εξαρτάται από την όλη δομή της συνταγματικής και γενικότερα της έννομης τάξης. Κατά μία πέμπτη άποψη, που στηρίζεται στην ιεραρχική υπεροχή του συντάγματος και την ερμηνεία των άρθρων 25§§1 και 2 του Συντάγματος, εγγύηση και προστασία των δικαιωμάτων μπορεί να παράσχει το κράτος μόνο ως τρίτος, δηλαδή μόνο εφόσον τα ατομικά δικαιώματα διέπουν και τις σχέσεις ιδιωτών μεταξύ τους.

Σύμφωνα, τέλος, με μία έκτη άποψη, γίνεται προσπάθεια αντικατάστασης των θεωριών για την τριτενέργεια. Η άποψη αυτή στηρίζεται στα άρθρα 2§1 και 25§1 του Συντάγματος και επικαλείται τη θεωρία της «απόλυτης αμυντικής ενέργειας» ή «διαπροσωπικής ενέργειας» των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κατ' αυτή την εκδοχή, ο όρος «τριτενέργεια» είναι αδόκιμος και το πρόβλημα αυτό δεν θα πρέπει να απασχολεί σήμερα την νομική επιστήμη. Πρόκειται για ένα φαινομενικό πρόβλημα που προκύπτει από το γεγονός ότι δεν γίνεται κατανοητή η μεταβολή της έννομης τάξης από της ατομικιστική σε εκείνη του κοινωνικού ανθρωπισμού. Το πρόβλημα της τριτενέργειας είναι δυνατό στην ατομικιστική έννομη τάξη. Γεννάται μόνο στο πλαίσιο της παραδοσιακής δυαδιστικής έννομης τάξης, που διακρίνει αυστηρά το δημόσιο από το ιδιωτικό δίκαιο. Στην σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού

ανθρωπισμού το πρόβλημα της τριτενέργειας εξαφανίζεται. Δεν υπάρχει καθώς προκύπτει αναγκαία και είναι φυσική συνέπεια της δομής και της αποτελεσματικής λειτουργίας της έννομης τάξης, εφόσον το σύγχρονο κοινωνικό κράτος υποχρεούται να σέβεται αλλά και να προστατεύει από τους τρίτους τα θεμελιώδη δικαιώματα, εν αντιθέσει προς το κράτος δικαίου που αποτελεί κράτος αποχής. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την άποψη που αναπτύσσεται σ' αυτό το σημείο, διάκριση της τριτενέργειας σε άμεση και έμμεση δεν γίνεται δεκτή, καθώς τα θεμελιώδη δικαιώματα εφαρμόζονται στις διαπροσωπικές σχέσεις μόνο στο πλαίσιο της ενιαίας ανθρωπιστικής έννομης τάξης. Καθώς, λοιπόν, είναι φαινομενικό το πρόβλημα της τριτενέργειας, φαινομενικό είναι και το πρόβλημα της έκτασης της τριτενέργειας. Όλα τα θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα εφαρμόζονται στο κοινό δίκαιο ως αμυντικά δικαιώματα.

Η ελληνική νομολογία απασχολήθηκε σχετικά πρόσφατα με το θέμα της τριτενέργειας. Σε κάποιες άλλες υπογραμμίζεται η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μόνο από την κρατική και όχι και από την ιδιωτική εξουσία, ενώ σε μερικές ακολουθείται μια συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων του Συντάγματος και εκείνων του κοινού δικαίου. Τέλος, σε πολλές αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων γίνεται δεκτή η εφαρμογή της αμυντικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις. Το ζήτημα, τώρα πλέον, έχει λυθεί οριστικά με την, μετά την αναθεώρηση του 2001, διάταξη του άρθρου 25§1 εδ. γ' του Συντάγματος.

5.2. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΡΙΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ – ΠΛΑΣΤΟΤΗΤΑ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Ύστερα από την σύντομη ανάπτυξη του προβλήματος της τριτενέργειας, θεωρείται σκόπιμο να δοθεί απάντηση στο ερώτημα που τέθηκε παραπάνω. Μήπως η τριτενέργεια προκαλεί την σύγκρουση των δικαιωμάτων;

Υποστηρίζεται – σε συνδιασμό και με την τελευταία εκδοχή που αναπτύχθηκε πάνω στο πρόβλημα της τριτενέργειας – η πλαστότητα της νομικής σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Με άλλα λόγια η εικόνα της σύγκρουσης είναι πλαστή. Το ζήτημα της σύγκρουσης δημιουργείται μόνο μέσα στην ατομικιστική έννομη τάξη. Δηλαδή, την έννομη τάξη στην οποία το κράτος απλά σέβεται τα δικαιώματα χωρίς να τα προστατεύει. Δεν παρεμβαίνει, αλλά απέχει. Αντιθέτως, στην σύγχρονη έννομη

τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού δεν υπάρχει σύγκρουση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Οι συνταγματικές διατάξεις οριοθετούν τα δικαιώματα των φορέων και αναγνωρίζουν μόνο την εξουσία του ανθρώπου πάνω στο άτομό του, όχι και πάνω στ' άλλα άτομα. Τα δικαιώματα δεν συγκρούονται, αλλά ο ένας από τους δύο φορείς έχει στην πραγματικότητα προσβάλει και θίξει το δικαίωμα του άλλου. Το δίκαιο δεν δύναται να απαγορεύει και να επιτρέπει την ίδια συμπεριφορά. Σκοπός του είναι η απονομή της δικαιοσύνης και η άρση των πραγματικών συγκρούσεων.

Συμπερασματικά, η σύγκρουση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι πλαστή. Δεν τίθεται τέτοιο πρόβλημα στη σύγχρονη έννομη τάξη. Το πρόβλημα της σύγκρουσης δεν είναι πρόβλημα της τριτενέργειας. Δεν το δημιουργεί η διαπροσωπική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά η ατομικιστική έννομη τάξη. Το ζήτημα της σύγκρουσης είναι ζήτημα της μεταβολής της έννομης τάξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Οποιαδήποτε προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος οφείλει να στηρίζεται στην τυπική νομική ισοδυναμία των συνταγματικών διατάξεων. Όλα τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα έχουν την ίδια τυπική ισχύ. Δεν υπάρχουν συνταγματικά δικαιώματα υπερέχοντα και υποδεέστερα από νομική άποψη. Επομένως, η τυχόν σύγκρουση δεν μπορεί να λυθεί με την αναφορά σε ιεραρχική κλίμακα ισχύος. Ακόμη και η διάκριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε αναθεωρήσιμα και μη (άρθρο 110§1 του Συντάγματος) αποτελεί μία ιεράρχηση που ισχύει μόνο για την διαδικασία της αναθεώρησης. Δεν σημαίνει πως τα θεμελιώδη δικαιώματα που ανήκουν στις μη αναθεωρήσιμες διατάξεις είναι περισσότερο σημαντικά από εκείνα που ανήκουν στις αναθεωρήσιμες.

Στη γερμανική νομική επιστήμη και υπό την επίδραση της νομολογίας του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, έχουν διαμορφωθεί δύο μέθοδοι επίλυσης του προβλήματος της σύγκρουσης. Πρόκειται από τη μία, για την αρχή της αναλογικότητας και από την άλλη, για την πρακτική αρμονία ή πρακτική εναρμόνιση των δικαιωμάτων στην εφαρμογή τους. Χρήσιμο είναι να επιχειρήσουμε μία ανάλυση των δύο αυτών προτύπων.

6.1. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ – ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΤΩΝΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ

Η αρχή της αναλογικότητας χαρακτηρίζεται και αρνητικά ως αρχή της απαγόρευσης της υπερβολής. Αναπτύχθηκε αρχικά στο γερμανικό και γαλλικό αστυνομικό δίκαιο και στη συνέχεια επεκτάθηκε σε ολόκληρο το διοικητικό δίκαιο. Εφαρμόζεται από την πάγια νομολογία του ΓΟΣΔ – που την συνάγει από την αρχή του κράτους δικαίου – κατά την κρίση της συνταγματικότητας των νομοθετικών περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων, ενώ αναγνωρίζεται επίσης και στην Αυστρία από την θεωρία και τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Επιπροσθέτως, η αρχή της αναλογικότητας κατοχυρώνεται ρητά και στο άρθρο 36§3 του νέου ομοσπονδιακού συντάγματος της Ελβετίας.²³ Τέλος, εφαρμόζεται από το δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), ενώ προβλέπεται ρητά και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

Συνταγματική ισχύ έχει η αρχή της αναλογικότητας και στην Ελλάδα. Με την αναθεώρηση του 2001, κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 25§1 εδ. δ' του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο «οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά (δηλαδή, τα δικαιώματα του ανθρώπου) πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας».

Η αρχή της αναλογικότητας αναφέρεται πλέον ρητά και από την νομολογία, η οποία τη συνάγει από την αρχή του κράτους δικαίου και την χαρακτηρίζει ως συνταγματική αρχή. Συγκεκριμένα, το Συμβούλιο της Επικρατείας αναγνώρισε ρητά την αρχή της αναλογικότητας από το 1984, η οποία συμπυκνώνεται στην απαίτηση «οι εκ μέρους του νομοθέτου και της διοίκησης επιβαλλόμενοι περιορισμοί εις την άσκησην των ατομικών δικαιωμάτων να είναι μόνο οι αναγκαίοι και να συνάπτονται προς τον υπό του νόμου επιδιωκόμενου σκοπόν.»²⁴ Δέχεται λ.χ. ότι μέτρα περιοριστικά των ατομικών δικαιωμάτων δεν πρέπει να διαρκούν πέρα από τα χρονικά όρια που επιβάλλουν οι ιδιαίτερες συνθήκες.²⁵

Την αρχή της αναλογικότητας υιοθέτησε και ο πρόσφατος νομοθέτης ως όριο περιορισμού των ατομικών δικαιωμάτων. Εντάσσεται στους αποκαλούμενους «περιορισμούς των περιορισμών» των συνταγματικών δικαιωμάτων. Ως

²³ Ράϊκος Αθ., Συνταγματικό δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 204 - 205

²⁴ Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 92

²⁵ Δαγτόγλου Δ. Π., Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Α', 2005, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 215

παράδειγμα, μπορεί να αναφερθεί ο νόμος 1867/1989 για την προσωπική κράτηση οφειλετών του δημοσίου: «το αρμόδιο δικαστήριο αποφασίζει την προσωπική κράτηση, αν κρίνει ότι το μέτρο αυτό είναι, ιδίως εν όψει του ύψους του χρέους, αναγκαίο και πρόσφορο για την εξόφληση του χρέους, καθώς και ότι η λήψη του μέτρου αυτού είναι το μόνο μέσο, κατ' αποκλεισμό κάθε άλλου προβλεπόμενου από της κείμενες διατάξεις αναγκαστικού μέτρου είσπραξης δημόσιων εσόδων, ικανοποίηση της σχετικής απαίτησης.»²⁶

Σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, τα ατομικά δικαιώματα πρέπει να περιορίζονται από το νόμο, εφόσον και καθόσον είναι απολύτως αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου δημοσίου σκοπού. Περιορισμοί, οι οποίοι υπερβαίνουν, το απολύτως αυτό αναγκαίο μέτρο, παραβιάζουν την αρχή της αναλογικότητας και είναι προδήλως αυθαίρετος. Ειδικότερα, η αρχή της αναλογικότητας περιλαμβάνει τρία εννοιολογικά στοιχεία που συνάμα είναι και στάδια της. Πρόκειται για τρεις ειδικότερες αρχές και συγκεκριμένα για την :

- α) αρχή της προσφορότητας – καταλληλότητας,
- β) αρχή της αναγκαιότητας και
- γ) αρχή της αναλογικότητας εν τη στενή εννοία του όρου (στάθμιση συμφερόντων)

Ωφέλιμο σ' αυτό το σημείο είναι η ανάπτυξη των τριών αυτών σταδίων. Εκκινώντας από το πρώτο στοιχείο της αρχής της αναλογικότητας, ο περιορισμός του δικαιώματος θα πρέπει να είναι κατάλληλος – με άλλα λόγια πρόσφορος – για την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Σύμφωνα με το δεύτερο στάδιο, ο περιορισμός επιβάλλεται να είναι αναγκαίος για να επιφέρει το αποτέλεσμα. Δε θα πρέπει να είναι επαχθέστερος σε ένταση, έκταση ή διάρκεια από το αναγκαίο για την επέλευση του αποτελέσματος μέτρο. Δεν θα πρέπει να υφίστανται άλλα, εξίσου αποτελεσματικά, αλλά λιγότερα περιοριστικά μέτρα. Επί παραδείγματι, δεν συμμορφώνεται προς την αρχή της αναλογικότητας, η διάλυση παράνομης συνάθροισης από την αστυνομία με χρήση πυροβόλων όπλων, ενώ είναι προφανές ότι αρκούσαν και ηπιότερα μέσα.²⁷ Το τρίτο στάδιο αποτελεί η αναλογικότητα *stricto sensu* ή αλλιώς στάθμιση συμφερόντων, στην οποία στράφηκε και το ΓΟΣΔ, που είχε να αντιμετωπίσει από τις πιο δύσκολες περιπτώσεις εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αρχικά εθεωρείτο ως αυτοτελής μέθοδος, τελικά όμως εντάχθηκε στη μέθοδο της αναλογικότητας ως τρίτο της στάδιο. Ο περιορισμός δεν θα πρέπει να είναι δυσανάλογος προς το επιδιωκόμενο σκοπό. Σταθμίζεται, δηλαδή, η βαρύτητα

²⁶ Δαγτόγλου Δ. Π., Σύνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Α', 2005, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 217

²⁷ Δαγτόγλου Δ. Π., Σύνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Α', 2005, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 212

του δικαιώματος που περιορίζεται με την βαρύτητα του εννόμου αγαθού που προστατεύεται και συνηγορεί υπέρ της λήψης του περιοριστικού μέτρου. Τα οφέλη που προσδοκούνται από την επιβολή του περιοριστικού μέτρου δεν θα πρέπει να είναι δυσανάλογα μικρά σε σχέση με τις προκαλούμενες ζημιές. Δεν δύναται λ.χ. να απαγορευτεί η έξοδος από τη χώρα σε οφειλέτη μικρού ποσού προς το δημόσιο.

α. Η ΝΟΜΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΣΤΑΘΜΙΣΗΣ

Διχογνωμία έχει επικρατήσει στην νομική επιστήμη και πάνω στο ζήτημα της στάθμισης των συμφερόντων στην εκάστοτε περίπτωση. Πολλοί τάσσονται υπέρ της μεθόδου της στάθμισης. Μερίδα όμως των νομικών ασκεί οξεία κριτική.

Η έννοια της στάθμισης προκύπτει από το ρήμα «σταθμίζω» που σημαίνει «ζυγίζω»²⁸. Συνεπώς, η λέξη «στάθμιση» είναι συνώνυμη της λέξης «ζύγισμα» και χρησιμοποιείται για να δηλώσει την «μέτρηση του βάρους» ως διαδικασία και ως αποτέλεσμα. Σύμφωνα με τον κύριο Δημητρόπουλο, «η στάθμιση είναι διαδικασία μέτρησης φυσικής ιδιότητας του βάρους και υπό την έννοια αυτή αποτελεί φυσική διαδικασία, η οποία λειτουργεί στο πλαίσιο κάποιου σταθμιστικού συστήματος προσδιορισμού του βάρους και προϋποθέτει τον ζυγό, τα σταθμισμένα μέρη και τα σταθμά»²⁹. Κατά τη μέθοδο της στάθμισης τοποθετούνται δύο μεγέθη στο ζυγό της δικαιοσύνης προκειμένου να εξακριβωθεί ποιο είναι νομικά βαρύτερο και συνάμα νόμιμο, εν αντιθέσει προς το νομικά ελαφρύτερο και ως εκ τούτου παράνομο. Με άλλα λόγια η στάθμιση χρησιμοποιείται ως νομική μέθοδος διάκρισης της νομιμότητας από την παρανομία. Προσδιορίζει ποιο είναι το επιτιθέμενο και ποιο το αμυνόμενο μέρος της διαφοράς με αποτέλεσμα να υπερτερούν οι ανώτερες αξίες και να υποχωρούν οι κατώτερες.

Η στάθμιση χρησιμοποιείται από την νομική επιστήμη μόνο σε ορισμένες εξαιρετικά δυσχερείς περιπτώσεις, που υφίσταται μεγάλη δυσκολία να διακριθεί η νόμιμη από την παράνομη συμπεριφορά και πρόκειται για τις περιπτώσεις σύγκρουσης των δικαιωμάτων. Στο σημείο αυτό καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής η στενή σχέση μεταξύ σύγκρουσης και στάθμισης. Η πρώτη αποτελεί το πρόβλημα και η δεύτερη τη μέθοδο λύσης του. «Η σύγκρουση είναι η *causa* της στάθμισης»³⁰. Η στάθμιση περιττεύει όταν η διάκριση ανάμεσα στο νόμιμο και το παράνομο είναι ευχερής. Η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται στις περιπτώσεις των νομιμοφανών

²⁸ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, Προβλήματα της στάθμισης ως νομικής μεθόδου, 2007, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 71

²⁹ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, Προβλήματα της στάθμισης ως νομικής μεθόδου, 2007, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 71

³⁰ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, Προβλήματα της στάθμισης ως νομικής μεθόδου, 2007, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 75

συγκρούσεων. Πρόκειται για τις περιπτώσεις που και οι δύο πλευρές της διαφοράς ασκούν νόμιμα τα δικαιώματά τους, αλλά παρ' όλα αυτά συγκρούονται.

β. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΤΑΘΜΙΣΗΣ

Η ασάφεια αυτού του μοντέλου έγκειται στο γεγονός ότι οποιοδήποτε συμφέρον εύκολα μπορεί να χαρακτηριστεί ως υψηλής αξίας εν αντιθέσει προς κάποιο άλλο που δύναται να παρουσιαστεί ως ευτελούς σημασίας. Η άποψη που στρέφεται ενάντια στη στάθμιση συμφερόντων θεωρεί την μέθοδο αυτή αντιεπιστημονική και λανθασμένη, γιατί δεν υπάρχουν κριτήρια, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ασάφειες και αοριστίες. Η στάθμιση υποστηρίζει την προτίμηση ενός συμφέροντος από κάποιο άλλο, η οποία όσο και να εξαρτάται από αντικειμενικά κριτήρια, δεν μπορεί να απαλλαγεί από υποκειμενικά στοιχεία και κρίσεις. Ο δικαστής αποφασίζει «ζυγίζοντας» τα δικαιώματα και επιλέγοντας εκείνο που πιστεύει πως έχει μεγαλύτερη αξία. Συνεπώς από τη στιγμή που δεν υπάρχουν κριτήρια, ο ένας δικαστής μπορεί να θεωρεί ως υψηλής αξίας κάποιο συμφέρον, το οποίο κάποιος άλλος δικαστής είναι πιθανόν να θεωρεί ευτελές ή και το ανάστροφο. Κάτι τέτοιο όμως δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ορθό, καθώς υπάρχει τυπική ισοδυναμία όλων των συνταγματικών διατάξεων. Η μέθοδος της στάθμισης είναι ασύμβατη με την αρχή της τυπικής ισοδυναμίας των διατάξεων του Συντάγματος, σύμφωνα με την οποία, όλες οι συνταγματικές διατάξεις είναι ισοβαρείς. Άρα, ο δικαστής δεν δύναται να παραχωρήσει προτεραιότητα στη μία ή την άλλη διάταξη. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί με την εισαγωγή εξαιρέσεων από την αρχή της τυπικής ισοδυναμίας που μπορούν να γίνουν δεκτές μόνο με *expressis verbis* ρητή συνταγματική αναφορά, που όμως δεν υπάρχει.

Ένα δεύτερο σημείο κριτικής της μεθόδου της στάθμισης αποτελεί το γεγονός πως δεν υφίστανται στην σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού νομικές συγκρούσεις.

Συμπερασματικά, σύμφωνα με την άποψη που εναντιώνεται στη στάθμιση των συμφερόντων, η τελευταία δεν παρέχει σαφή κριτήρια που να συμβάλλουν στην άρση των συγκρούσεων. Ορθή μέθοδος είναι η θεσμική εφαρμογή που βασίζεται στην αιτιώδη συνάφεια δικαιώματος και θεσμού και μπορεί να δώσει απαντήσεις στις συγκρούσεις, γιατί λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης, ενώ ταυτόχρονα υπακούει σε γενικούς κανόνες που εφαρμόζονται σε όλες τις περιπτώσεις.

6.2. ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΑΡΜΟΝΙΑ Ή ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΟΜΕΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η κατευθυντήρια αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης προβλέπεται ως μέθοδος για την άρση των αντιθέσεων στην περίπτωση της έλλειψης επιφύλαξης υπέρ του νόμου εν αντιθέσει προς την βασιζόμενη στην αρχή της αναλογικότητας μέθοδο, Σύμφωνα μ' αυτή, επιβάλλεται να αποφεύγεται καταρχήν η βιαστική και αφηρημένη στάθμιση των συνταγματικών δικαιωμάτων ανεξάρτητα και πέρα από την συνταγματική αλληλουχία τους. Επιπροσθέτως θα πρέπει να αποφεύγεται η επιλογή ενός δικαιώματος με πλήρη παραμερισμό κάποιου άλλου. Αντιθέτως, ο ερμηνευτής και εφαρμοστής του Συντάγματος υποχρεούται να επιδιώκουν την εναρμόνιση των δικαιωμάτων, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η προστασία καθενός απ' αυτά στο μέτρο του αμοιβαίου δυνατού. Σκοπός αυτής της μεθόδου είναι να εξασφαλιστεί η εφαρμογή όλων των δικαιωμάτων, έτσι ώστε να προκύψει δίκαιη εξισορρόπηση στο πλαίσιο της εκάστοτε περίπτωσης.

Ίσως στο σημείο αυτό είναι κατάλληλο για να παρατεθεί ένα παράδειγμα, προκειμένου να καταστεί αντιληπτή και κατανοητή η μέθοδος της πρακτικής εναρμόνισης. Έτσι λ.χ. εφόσον είναι συνήθης και καθημερινή η ελευθερία της οδικής κυκλοφορίας, δύναται να υπάρξει και είναι θεμιτός και επιβεβλημένος ο περιορισμός της, για να καταστεί δυνατή η άσκηση της ελευθερίας των συναθροίσεων. Κάτι τέτοιο βέβαια μπορεί να επιτραπεί, εφόσον πρόκειται για συνάθροιση παροδικού χαρακτήρα, που διαρκεί μερικές ώρες. Εάν, όμως, οι συμμετέχοντες στη συνάθροιση επιθυμούν να κλείσουν την κύρια εθνική οδό για είκοσι ημέρες, επιδιώκοντας να παραλύσουν την οικονομική ζωή και να γίνουν δεκτά τα αιτήματά τους από την πολιτεία, η κατάσταση είναι σαφώς πάρα πολύ διαφορετική. Μια τέτοια συμπεριφορά θίγει υπέρμετρα την οικονομική ελευθερία και την ελευθερία κίνησης μεγάλου αριθμού προσώπων.³¹

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα πως η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης απαιτεί τον σεβασμό της εύλογης σχέσης των χρησιμοποιούμενων μέσων προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Ο δικαστής οφείλει να λάβει υπόψη του και να εκτιμήσει τα πραγματικά δεδομένα κατά τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε οι σχετικές του κρίσεις να μπορούν να γίνουν ευρύτερα αποδεκτές.

³¹ Χρυσόγονος Χ. Κώστας, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 104

6.3. ΔΙΚΑΝΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΠΑΓΩΓΗ

Κατά την θεωρία που τάσσεται κατά της στάθμισης των συμφερόντων, κατάλληλη και επιστημονική μέθοδος για την αντιμετώπιση τυχόν προβλημάτων είναι ο δικανικός συλλογισμός και η υπαγωγή.

Συγκεκριμένα, η μέθοδος αυτή στηρίζεται σε 3 στάδια που συνάμα συνιστούν και 3 ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν (όχι απαραίτητα και τα 3 σε όλες τις περιπτώσεις). Τα 3 ερωτήματα δύνανται να διατυπωθούν ως εξής :

- α) απλή επίδραση ή περιορισμός;
- β) γενική ή ειδική σχέση;
- γ) αιτιώδης συνάφεια ή όχι;

Μετά από αυτήν την συνοπτική διατύπωση των 3 ερωτημάτων, κρίνεται σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μία εκτενέστερη ανάλυση των 3 σταδίων. Ο δικανικός συλλογισμός και η υπαγωγή θα δώσουν την απάντηση στο πρώτο ερώτημα. Δικανικός συλλογισμός είναι η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον κανόνα δικαίου. Τα πρώτα αποτελούν την ελάχισσα πρόταση, ενώ ο δεύτερος τη μείζονα πρόταση. Η ελάχισσα πρόταση ή αλλιώς η παρεμποδιζόμενη πράξη πρέπει να τοποθετείται πάντοτε πριν τη μείζονα, που με άλλα λόγια αποτελεί το παρεμποδιζόμενο δικαίωμα. Κάθε ένα συνταγματικά προστατευόμενο δικαίωμα έχει και περιεχόμενο. Το γενικό περιεχόμενό του αποτελείται από τον πυρήνα και την περιφέρεια. Ο πυρήνας έχει σχέση με το προστατευόμενο έννομο αγαθό, ενώ η περιφέρεια με τη άσκηση του δικαιώματος, δηλ. την απόλαυση, προστασία και διάθεση του δικαιώματος από τον δικαιούχο, σύμφωνα με την ενεργοποίηση της σύμφυτης εξουσίας και τους κανόνες δικαίου.³² Η άσκηση ενός δικαιώματος οριοθετείται από 3 γενικές ρήτρες (άρθρο 5 του Συντάγματος). Πρόκειται για την ρήτρα της νομιμότητας (Σύνταγμα), την ρήτρα της κοινωνικότητας (γενικό συμφέρον και δικαιώματα των άλλων) και την ρήτρα της χρηστότητας (χρηστά ήθη). Όταν η παρεμποδιζόμενη δράση υπάγεται (θετική υπαγωγή) στο περιεχόμενο του παρεμποδιζόμενου δικαιώματος έχουμε να αντιμετωπίσουμε έναν περιορισμό. Αντιθέτως, όταν δεν υπάγεται (αρνητική υπαγωγή) μιλάμε για μία απλή επίδραση που επιβαρύνει το φορέα του δικαιώματος, αλλά δεν τον περιορίζει. Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να παρατεθούν οι ορισμοί των εννοιών «απλή επίδραση», «απλός περιορισμός» και «προσβολή».

«Απλές επιδράσεις είναι οι επιρροές που ασκούνται από την νόμιμη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον ελεύθερο κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό

³² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 147

χώρο, χωρίς όμως να τέμνονται οι κύκλοι δράσης των ατόμων και χωρίς να θίγεται ο προστατευτικός νομικός κύκλος του δικαιώματος.»³³

«Περιορισμός (με την ευρύτερη έννοια του όρου) είναι κάθε με ανθρώπινη ενέργεια προκαλούμενη (ανθρωπογενής) συρρίκνωση του νόμιμου γενικού περιεχομένου του δικαιώματος, δηλαδή της κτήσης (προστατευμένου αγαθού, ικανότητας κτήσης) ή της (κατά χρόνο, τόπο και τρόπο) άσκησης.»³⁴ Ο περιορισμός με την ευρύτερη, ουδέτερη έννοια του όρου διακρίνεται στον απλό περιορισμό και την προσβολή. Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα και των δύο είναι η κάμψη του προστατευτικού κύκλου του δικαιώματος. Εκείνο που τα διαφοροποιεί είναι το επιτρεπτό ή μη. Συγκεκριμένα, «απλός περιορισμός είναι κάθε επιτρεπόμενη από το δίκαιο και με ενέργεια κρατικού οργάνου ή ιδιώτη προκαλούμενη συρρίκνωση του γενικού περιεχομένου του δικαιώματος κατά την εφαρμογή του στο πλαίσιο ειδικής σχέσεως»³⁵ Αντίθετα, προσβολές είναι οι απαγορευμένοι περιορισμοί.

Περίπτωση απλής επίδρασης αποτελεί η υπόθεση των Σατανιστών³⁶, σωματείο των οποίων υποστηρίζει πως διάταξη νόμου που θα απαγορεύει την λατρεία της μαγείας, τους προσβάλει το συνταγματικά κατοχυρωμένο στο άρθρο 13 δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα παρεμποδιζόμενη δράση αποτελεί η πίστη και η λατρεία της μαγείας, δηλ. της «κακής» ανώτερης δύναμης. Παρεμποδιζόμενο δικαίωμα είναι η θρησκευτική ελευθερία του άρθρου 13 του Συντάγματος. Η θρησκευτική ελευθερία είναι θετική και αρνητική. Η πρώτη συνίσταται στην ελευθερία του καθένα να πιστεύει σε όποιο δόγμα θέλει, ενώ η δεύτερη στην ελευθερία του να μην πιστεύει σε κανένα δόγμα ή ακόμη και στην ύπαρξη μίας ανώτερης δύναμης. Προστατευόμενο αγαθό του συγκεκριμένου δικαιώματος είναι η θρησκεία, δηλ. η πίστη και η λατρεία στην «καλή» ανώτερη δύναμη. Πρόκειται για ένα σύνολο πεποιθήσεων και δοξασιών που έχουν σχέση με το θείο. Γι' αυτό το λόγο δεν μπορεί να είναι θρησκεία η λατρεία ενός φανατικού για την ποδοσφαιρική ομάδα της οποίας είναι οπαδός. Στην παρούσα υπόθεση των Σατανιστών, η παρεμποδιζόμενη δράση δεν υπάγεται στο περιεχόμενο του παρεμποδιζόμενου δικαιώματος, γιατί δεν υπάγεται στην έννοια του προστατευμένου αγαθού, δηλ. στην έννοια της θρησκείας, καθώς πρόκειται για την πίστη και τη λατρεία στην «κακή» ανώτερη δύναμη. Δεν υπάρχει λόγος να

³³ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 182

³⁴ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 184

³⁵ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, Τόμος Γ – Τευχ. Ι – ΙΙΙ, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 188

³⁶ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου ΙΙ, Συνταγματικά δικαιώματα*, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 1 - 7

προχωρήσουμε παραπέρα και να εξετάσουμε την άσκηση του δικαιώματος. Η υπαγωγή είναι αρνητική και άρα γίνεται λόγος για μία απλή επίδραση. Δεν προσβάλλεται το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας των Σατανιστών. Άλλα παραδείγματα απλών επιδράσεων αποτελούν «το παγκάρι της Αγίας Παρασκευής³⁷», «ο ιππέας του δάσους³⁸» και «ο τελάλης³⁹».

Όταν η απάντηση στο πρώτο ερώτημα είναι η απλή επίδραση, η έρευνά μας σταματά σ' αυτό το σημείο, εν αντιθέσει προς την περίπτωση που πρόκειται για περιορισμό, οπότε η μέθοδός μας πρέπει αναγκαία να περάσει στο δεύτερο στάδιο που αφορά στις γενικές και ειδικές σχέσεις. Στην γενική σχέση δεν χωρεί περιορισμός. Εάν υπάρξει τέτοιος, θα είναι αντίθετος στην ελεύθερη δημοκρατική τάξη και θα συνιστά προσβολή, πράγμα που προβλέπεται ρητά από την ΕΣΔΑ και τα δικαστήρια, ελληνικά (ΣτΕ) και αλλοδαπά (ΓΟΣΔ). Επί παραδείγματι, συνιστά προσβολή της ελευθερίας της κίνησης (άρθρο 5 του Συντάγματος) η θέσπιση από την κυβέρνηση άδειας για την μετάβαση των πολιτών σε άλλη περιφέρεια της ελληνικής επικράτειας (άδεια για εσωτερικές μετακινήσεις⁴⁰). Ο συγκεκριμένος περιορισμός αναφέρεται στο σύνολο των πολιτών και έχει μόνιμο και όχι έκτακτο και προσωρινό χαρακτήρα. Πραγματοποιείται, δηλαδή, στο πλαίσιο της γενικής κυριαρχικής σχέσης και γι' αυτό το λόγο αντίκειται στην ελεύθερη και δημοκρατική έννομη τάξη και συνιστά προσβολή.

Αντίθετα, στις ειδικές σχέσεις είναι δυνατοί οι περιορισμοί και αρκετές φορές αναγκαίοι. Για να διαπιστώσουμε, όμως, εάν είναι επιτρεπτοί ή όχι θα πρέπει να αναζητήσουμε την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ των δικαιωμάτων και των θεσμών. Για να δώσουμε απάντηση στο τρίτο αυτό ερώτημα προχωρούμε σε συστηματική ερμηνεία, δηλαδή συνεφαρμογή τουλάχιστον δύο διατάξεων του Συντάγματος. Όταν υπάρχει συνάφεια, ο περιορισμός είναι επιτρεπτός και δεν συνιστά προσβολή. Στην αντίθετη περίπτωση, όμως, που δεν παρατηρείται η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας, αυτός ο αναϊτιώδης περιορισμός δεν γίνεται δεκτός και το εκάστοτε δικαίωμα προσβάλλεται. Στο σημείο αυτό δύναται να παρατεθούν τρία παραδείγματα προκειμένου να καταστεί περισσότερο κατανοητό αυτό το τρίτο και τελευταίο στάδιο της προτεινόμενης μεθόδου. Έστω ό,τι ο πατέρας Α διατυπώνει στη διαθήκη του την επιθυμία του να κληρονομήσει την νομική του βιβλιοθήκη ο υιός του Β, μόνο εάν ο τελευταίος σπουδάσει νομική. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα

³⁷ ΑΠ 1317/2001

³⁸ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου ΙΙ, Συνταγματικά δικαιώματα, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 62 - 67

³⁹ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου ΙΙ, Συνταγματικά δικαιώματα, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 71 - 77

⁴⁰ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου ΙΙ, Συνταγματικά δικαιώματα, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 109 - 111

(παράδειγμα της νομικής βιβλιοθήκης⁴¹) υπάρχει αιτιώδης συνάφεια, καθώς και η βιβλιοθήκη του Α, αλλά και οι σπουδές του Β έχουν νομικό περιεχόμενο. Συνεπώς, ο περιορισμός που θέτει ο πατέρας είναι επιτρεπτός. Ας παραλλάξουμε το παραπάνω παράδειγμα και ας το διατυπώσουμε ως εξής : έστω ό,τι ο πατέρας Α διατυπώνει στη διαθήκη του την επιθυμία του να κληρονομήσει όλη του την περιουσία ο υιός του Β, μόνο εάν ο τελευταίος σπουδάσει νομική. Διαφορετικά η περιουσία του θα διατεθεί σε ιδρύματα. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια και άρα πρόκειται για έναν ανεπίτρεπτο περιορισμό. Επιπλέον, στην περίπτωση «της ζωηρής φαρμακοποιού»⁴² δεν συνιστά προσβολή, αλλά απλό περιορισμό του απορρήτου της επικοινωνίας (άρθρο 19§1 εδ. ά του Συντάγματος), η παρακολούθηση της τηλεφωνικής επικοινωνίας της συζύγου με τον εραστή της από τον σύζυγό της. Πρόκειται για άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας στο θεσμό του γάμου (ειδική σχέση). Ρητοί περιορισμοί δεν υπάρχουν, συνεπώς είναι εξεταστέα η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του θεσμού και του δικαιώματος. Τέτοια αιτιώδης συνάφεια υπάρχει με κοινό αντικειμενικό στοιχείο την συζυγική πίστη. Άρα, είναι απαραίτητη η προσαρμογή του δικαιώματος στο περιεχόμενο του θεσμού, με αποτέλεσμα το απόρρητο της επικοινωνίας να εφαρμόζεται σε όλη του την έκταση και στη σχέση των συζύγων, αποβάλλοντας, όμως, το ερωτικό απόρρητο. Η μαγνητοταινία που χρησιμοποίησε ο σύζυγος στο δικαστήριο θεωρείται μόνιμο αποδεικτικό μέσο στη δίκη διαζυγίου.⁴³

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΓΟΣΔ

Το ΓΟΣΔ ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το ζήτημα της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων και την επίλυση του προβλήματος αυτού. Υποθέσεις – σταθμοί του ΓΟΣΔ πάνω σ' αυτό το θέμα είναι οι υποθέσεις Lüth (15/01/1958) και Blinkfür (26/02/1969), ανάλυση των οποίων θα επιχειρηθεί αμέσως παρακάτω.

⁴¹ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου ΙΙ, Συνταγματικά δικαιώματα, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 125

⁴² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου ΙΙ, Συνταγματικά δικαιώματα, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 113 - 122

⁴³ ΑΠ 381/1987 (Τμ. Γ)

7.1. ΥΠΟΘΕΣΗ ΛΥΤΗ⁴⁴

Ο πιο γνωστός από τους σκηνοθέτες του γερμανικού ναζιστικού καθεστώτος Veit Harlan συνεχίζει και μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου την κινηματογραφική του δραστηριότητα. Ο διευθυντής της υπηρεσίας τύπου του Αμβούργου Lüth, στην προσπάθεια του να εμποδίσει μια νέα είσοδο του Harlan στο γερμανικό κινηματογράφο, τον κατηγορεί, με ομιλία του προς τους εμπόρους και παραγωγούς κινηματογραφικών ταινιών, σαν οπαδό του εθνικοσοσιαλισμού και παρακινεί το ακροατήριό του να μπουκοτάρει την ταινία του Harlan. Το ίδιο επαναλαμβάνει και με επιστολή του στις εφημερίδες. Κατά τον Lüth εγείρεται αγωγή με την οποία επιδιώκεται η καταδίκη του σε παράλειψη από τέτοιου είδους ενέργειες. Η αγωγή γίνεται δεκτή με την αιτιολογία ότι η συμπεριφορά αυτή του Lüth, σαν επέμβαση στη σφαίρα της επαγγελματικής δραστηριότητας του ενάγοντα αντίκειται στα χρηστά ήθη (826 γερμ. ΑΚ.)

Κατά της απόφασης αυτής εγείρει ο Lüth συνταγματική προσφυγή, η οποία και γίνεται δεκτή από το ΓΟΣΔ. Η προσφυγή βασιζόταν στο άρθρο 5 του Θεμελιώδη Νόμου, ο οποίος κατοχυρώνει την ελευθερία σκέψεως και εκφράσεως της γνώμης. Κατά το συνταγματικό δικαστήριο η ελευθερία εκφράσεως αποτελεί απαραίτητο στοιχείο της δημοκρατίας, αποτελεί τη βάση κάθε ελευθερίας. Το αξιολογικό περιεχόμενο του Συντάγματος πρέπει να εξασφαλίζεται σ' όλες τις περιοχές του δικαίου. Το περιεχόμενο αυτό προσδιορίζει και την έννοια της γενικής ρήτρας του άρθρου 826. Δεν έκρινε, επομένως, ορθά το κοινό δικαστήριο, ότι οι ενέργειες του Lüth είναι αντίθετες στα χρηστά ήθη. Το άρθρο 5 του Θεμελιώδη Νόμου προστατεύει όχι μόνο την απλή έκφραση γνώμης αλλά και την επιδιωκόμενη γενικότερη επίδραση. Το ενδιαφέρον του προσφεύγοντας ήταν ενδιαφέρον για το γερμανικό κινηματογράφο. Τα οικονομικά συμφέροντα του Harlan πρέπει να υποχωρήσουν, εφόσον πρόκειται για δημόσια συζήτηση πάνω σε θέματα γενικής σημασίας.

⁴⁴ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου II, Συνταγματικά δικαιώματα, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 57

7.2. ΥΠΟΘΕΣΗ BLINKFÜR⁴⁵

Μετά τα γεγονότα του «τείχους του Βερολίνου» τρεις εκδοτικές εταιρίες εφημερίδων του συγκροτήματος Springer στο Αμβούργο, ανακοινώνουν με έγγραφό τους στους πωλητές εφημερίδων να μην πωλούν έντυπα, που δημοσιεύουν τα ραδιοφωνικά προγράμματα της Ανατολικής Γερμανίας και συμβάλλουν με αυτόν τον τρόπο στην προπαγάνδα του Ulbricht. Στην αντίθετη περίπτωση, θα επανεξετάσουν το θέμα της συνέχισης των επαγγελματικών τους σχέσεων. Η εβδομαδιαία εφημερίδα Blinkfür, συνεχίζει τη δημοσίευση των ραδιοφωνικών προγραμμάτων της Ανατολικής Γερμανίας και η κυκλοφορία της μειώνεται.

Ο εκδότης της εφημερίδας εγείρει αγωγή για την αποκατάσταση της ζημιάς. Το BGH απορρίπτει την αγωγή. Η απόφαση στην αιτιολογία της προσανατολίζεται στην υπόθεση Lüth. Ο Springer με την ενέργεια αυτή επιδίωξε (όπως ο Lüth), πολιτικούς σκοπούς και όχι ιδιοτελείς επαγγελματικούς σκοπούς. Η οικοδόμηση του τείχους του Βερολίνου έθετε πράγματι το ερώτημα για την επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία αυτής της συμπεριφοράς. Τα συγκρουόμενα συμφέροντα ήταν πολιτικού και όχι επαγγελματικού οικονομικού χαρακτήρα.

Μετά την απόρριψη της αγωγής του, ο εκδότης της Blinkfür καταθέτει συνταγματική προσφυγή που γίνεται δεκτή. Σύμφωνα με την αιτιολογία της αποφάσεως του BverfG, που βασίζεται στο άρθρο 5 του Θεμελιώδη Νόμου, η έκκληση για οικονομικό αποκλεισμό επιτρέπεται μόνο σαν μέσο του πνευματικού αγώνα των γνωμών. Αλλά αποφασιστικό κριτήριο είναι το ότι πρέπει να περιορίζεται μόνο στη διακήρυξη των πεποιθήσεων και να μην εκτείνεται στη χρησιμοποίηση μέσων που στερούν από τον αντίπαλο τη δυνατότητα να αποφασίζει ελεύθερα και χωρίς οικονομικές πιέσεις. Η οικονομική πίεση είναι παράνομη. Η ελευθερία των πνευματικών αντιθέσεων του πνευματικού αγώνα είναι πρωταρχική προϋπόθεση της ελεύθερης λειτουργίας του πολιτεύματος καθόσον μόνο αυτή εγγυάται τη δημόσια συζήτηση πάνω σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος και κρατικοπολιτικής σημασίας.

⁴⁵ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές συνταγματικού δικαίου II, Συνταγματικά δικαιώματα, 2007, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 148

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 : ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Στο σημείο αυτό της εργασίας και αφού έχει επιτευχθεί ανάλυση και κατανόηση του ζητήματος της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων, κρίνεται ιδιαίτερα ωφέλιμη η αναφορά και η ανάλυση δύο χώρων στους οποίους εμφανίζεται έντονα το πρόβλημα της σύγκρουσης. Πρόκειται για τον οικογενειακό χώρο, που αφορά στις σχέσεις μεταξύ συζύγων αλλά και μεταξύ γονέων και τέκνων και τον χώρο του τύπου και της προσωπικότητας.

8.1. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΧΩΡΟ⁴⁶

Οι περισσότερες συγκρούσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων εμφανίζονται στον οικογενειακό χώρο, στον χώρο δηλαδή όπου ο άνθρωπος δαπανά ίσως το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του. Οι συγκρούσεις στον οικογενειακό χώρο και παράλληλα οι παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων εμφανίζονται κυρίως σε δύο επίπεδα σχέσεων. Στις σχέσεις μεταξύ των συζύγων και στις σχέσεις μεταξύ γονέων και τέκνων. Ένα από τα προβλήματα που εμφανίζεται από την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον οικογενειακό χώρο είναι εκείνο του περιορισμού της θεσμοποίησης, δηλαδή της ατομικής ελευθερίας που προκύπτει από την είσοδο του ατόμου στο θεσμό της οικογένειας. Οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων στις σχέσεις μεταξύ των συζύγων εμφανίζονται κυρίως με την μορφή της παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ασθενούς φύλου από το ισχυρό. Με άλλα λόγια πρόκειται για το πρόβλημα της προστασίας της γυναίκας από ενδεχόμενες αυθαιρεσίες του άνδρα, χωρίς όμως να αποκλείεται και το αντίστροφο. Εξαιρετική σημασία έχει και η άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας μέσα στον χώρο της οικογένειας.

Το γεγονός ότι η εναγόμενη σύζυγος αποκόπηκε από την ορθόδοξη εκκλησία και ακολούθησε τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των χλιαστών, δεν συνιστά παράπτωμα που να δύναται να στοιχειοθετήσει ισχυρό κλονισμό του γάμου. Ωστόσο, η προσχώρηση της συζύγου στο θρησκευτικό δόγμα των χλιαστών και η παραμέληση των συζυγικών και μητρικών της καθηκόντων, λόγω αυτής ακριβώς της

⁴⁶ ΜΠρΘεσσαλ. 1080/1995, ΜΠρΘεσσαλ. 25045/1996

προσχωρήσεως, συνιστούν παραπτώματα που παρέχουν στο σύζυγο το δικαίωμα διάζευξης.

8.2. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ⁴⁷

Ιδιαίτερο νομικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπλοκή τύπου και προσωπικότητας. Όπως όλα τα δικαιώματα, έτσι και η ελευθερία του τύπου υπόκειται στους γενικούς περιορισμούς, δεν δύναται, δηλαδή να ασκείται κατά προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων. Το συμβαίνει και με το δικαίωμα της προσωπικότητας. Οι συγκρούσεις που δημιουργούνται στο χώρο που συναντώνται ο τύπος και η προσωπικότητα δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστούν με τη μέθοδο της στάθμισης των συμφερόντων. Πληροφόρηση του κοινού και προσωπικότητα δεν είναι συγκρουόμενα συμφέροντα και δεν αποτελεί ασφαλές νομικό συμπέρασμα η ad hoc κρίση του θεμιτού της προσβολής του εννόμου αγαθού της προσωπικότητας χάριν της πληροφόρησης του κοινού. Σε σημαντικές λύσεις μπορεί να οδηγήσει η θεσμική εφαρμογή. Η έννομη σχέση της δημοσιότητας αποτελεί έννομη σχέση αναγνωριζόμενη από το δικαιοσύστημα. Η δημοσιότητα μπορεί να είναι διαρκής ή παροδική, επιδιωκόμενη ή μη. Επιπροσθέτως, δύναται να είναι θετική ή και αρνητική. Το άτομο που εμπλέκεται στη δημοσιότητα περιορίζεται στην άσκηση των δικαιωμάτων του από την στιγμή που το συγκεκριμένο δικαίωμα συνδέεται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας. Η δημοσιότητα και κατά συνέπεια και η σχέση δημοσιότητας μεταξύ δημοσίου προσώπου και κοινού δεν είναι πάντοτε του ίδιου περιεχομένου.

⁴⁷ ΕφΑθ. 4054/1992, ΠλΘεσσαλ. 143/1993, ΑΠ 13/1999

8.3. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

Διατάξεις σε μισθωτικές συμβάσεις, με τις οποίες απαγορεύεται στον μισθωτή να φιλοξενεί άτομα στο μίσθιο ή να δέχεται επισκέψεις θίγουν το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής και άρα είναι αντισυνταγματικές. Σύμφωνα με τη μέθοδο της θεσμικής εφαρμογής, δεν υπάρχει αιτιώδη συνάφεια ανάμεσα στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής και το θεσμό της σύμβασης μισθώσεως. Το πρώτο δεν υπάγεται στο νομικό περιεχόμενο του δεύτερου. Η εισαγωγή των παραπάνω απαγορευτικών διατάξεων στις συμβάσεις μισθώσεως τις μετατρέπει σε μέσο προσδιορισμού της ιδιωτικής ζωής του μισθωτή. Κοντολογίς, η εξουσία του εκμισθωτή μετατρέπεται από εξουσία πάνω στο πράγμα σε εξουσία πάνω στο πρόσωπο του μισθωτή. Κάτι τέτοιο, όμως, είναι ασυμβίβαστο με την σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 : ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το ζήτημα της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων έχει προβληματίσει ιδιαίτερα τον νομικό κόσμο και στην θεωρία, αλλά και στην πράξη. Διχογνωμία παρατηρείται σχετικά με το εάν υπάρχει ή όχι σύγκρουση. Σύμφωνα με μία άποψη, υπάρχει νομική σύγκρουση των συνταγματικών δικαιωμάτων, η οποία συνίσταται στο γεγονός πως η νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του ενός περιορίζει τη νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του άλλου. Στον αντίποδα βρίσκεται η γνώμη που τάσσεται κατά της νομικής σύγκρουσης. Σύμφωνα με αυτήν την εκδοχή, νομική σύγκρουση δεν υπάρχει. Υπάρχει μόνο πραγματική σύγκρουση που εκδηλώνεται καθημερινά και αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη. Η σύγκρουση είναι πλαστή. Τα δικαιώματα δεν συγκρούονται, απλά ο ένας λειτουργεί χωρίς δικαίωμα, προσβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το δικαίωμα κάποιου άλλου. Σύγκρουση νοείται μόνο στα πλαίσια της ατομικιστικής έννομης τάξης, στην οποία κυριαρχεί το κράτος δικαίου που είναι κράτος αποχής. Δεν έχει θέση στην σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού, στην οποία εδρεύει το συνταγματικό πρότυπο του πολίτη και εκείνο του κοινωνικού κράτους. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, το πρόβλημα της σύγκρουσης δεν αποτελεί πρόβλημα τριτενέργειας.

Ως μέθοδοι άρσης της σύγκρουσης, προτείνονται η αρχή της αναλογικότητας, η αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων και η μέθοδος του δικανικού συλλογισμού και της υπαγωγής. Σχετικά με την αρχή της αναλογικότητας, έχει ανακύψει ιδιαίτερος προβληματισμός πάνω στο τρίτο στάδιό της, την στάθμιση των συμφερόντων. Άλλοι τάσσονται υπέρ, μερίδα, όμως, τάσσεται κατά, θεωρώντας την μία αντιεπισημονική και λανθασμένη μέθοδο, καθώς δεν υπάρχουν κριτήρια. Οι δικαστές « ζυγίζουν » τα δικαιώματα και επιλέγουν αυτό που θεωρούν « πιο βαρύ ». Αυτό, όμως, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ορθό, λένε οι πολέμαχοι της στάθμισης. Με αυτόν τον τρόπο, αναπόφευκτα, τα συνταγματικά δικαιώματα διακρίνονται σε «υψηλής» και «ευτελούς αξίας», γεγονός αντίθετο στην τυπική ισοδυναμία όλων των διατάξεων του Συντάγματος.

Εν κατακλείδι, η σύγκρουση των συνταγματικών δικαιωμάτων αποτελεί ένα πρόβλημα που ταλανίζει ιδιαίτερα τον χώρο της νομικής επιστήμης.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Το πρόβλημα της νομικής σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων προκαλεί διχογνωμία στην νομική επιστήμη. Μερικοί επιστήμονες τάσσονται υπέρ, ενώ κάποιοι άλλοι κατά, υποστηρίζοντας πως δεν υπάρχει νομική σύγκρουση. Η εικόνα της είναι πλαστή και δεν συμβιβάζεται με την σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού. Υπάρχει μόνο πραγματική σύγκρουση που αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη. Η άποψη αυτή διαφωνεί και με την στάθμιση των συμφερόντων ως προτεινόμενη λύση, πιστεύοντας πως πρόκειται για μία μέθοδο αντιεπιστημονική και λανθασμένη. Μερίδα της επιστήμης, όμως, θεωρεί ως λύσεις άρσης της σύγκρουσης, την αρχή της αναλογικότητας και την αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων.

ΛΗΜΜΑΤΑ

- συνταγματικό δικαίωμα
- νομική σύγκρουση
- πραγματική σύγκρουση
- τριτενέργεια
- αρχή της αναλογικότητας
- στάθμιση συμφερόντων
- πρακτική αρμονία ή πρακτική εναρμόνιση

SUMMARY

THE CONFLICT OF RIGHTS

The problem of the legal conflict among the constitutional rights provokes disagreement to the science of law. Some scientists declare for, while some others declare against, by believing that there is not legal conflict. The conflict's image is fake and does not compromise with the contemporary order of social humanism. There is only the real conflict that is disapproved by the order. This opinion disagrees with the weighing of the interests as a recommended solution to the problem, because it is believed that it is an unscientific and wrong method. But, part of the science suggests as solutions of the collision the principle of portionality and the principle of practical harmony or practical harmonization of the conflicting rights.

LEMMAS

- constitutional right
- legal conflict
- real conflict
- tritenergia
- principle of portionality
- weighing of the interests
- practical harmony or practical harmonization

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ1. ΑΠ. 381/1987 (Τμ. Γ)«Υπόθεση της ζωνητής φαρμακοποιού»

Απόδειξη – Έγγραφα (μαγνητοταινία) – Προσωπικότητα – Η μαγνητοταινία αποτελεί κατά την ΚΠολΔ 444 αρ. 3 ιδιωτικό έγγραφο. Το παραδεκτό της ως αποδεικτικού μέσου κρίνεται με βάση το νόμο, που ίσχυε κατά τον χρόνο της σύνταξης (αποτύπωση της φωνής), δεν προσκρούει στο άρθρο 9§1 εδ. β του Συντάγματος και στο άρθρο 57 ΑΚ και δεν αποτελεί παράνομο αποδεικτικό μέσο η μαγνητοταινία, που προσκομίζει ο ένας σύζυγος, στην οποία αποτυπώνεται συνδιάλεξη του άλλου συζύγου, χωρίς γνώση του, που αποδεικνύει προσβολή της συζυγικής πίστης.

2. Εφαθ. 4054/1992 [Νο Β (1992) σελ. 923, Ποιν.Χρ (1992) σελ 302,Υπεράσπιση (1992) σελ. 1436]« Υπόθεση συκοφαντικής δυσφήμισης από τον τύπο»

Δυσφήμιση συκοφαντική. Συνταγματική προστασία προσωπικότητας. Όρια δικαιώματος πληροφόρησης του κοινού και προσβολών τιμής δια του τύπου. Σύγκρουση δικαιώματος πληροφόρησης του κοινού και δικαιώματος προς προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου. Δικαιολογημένο ενδιαφέρον κατά το άρθρο 367 ΠΚ. Ως τέτοιο νοείται και το συμφέρον του κοινού για πληροφόρηση. Δεν αποτελεί, όμως, απόλυτο λόγο επέμβασης στην προσωπικότητα. Θεμελίωση του παράνομου χαρακτήρα της προσβολής της προσωπικότητας από τον συντάκτη δημοσιεύματος, το οποίο περιέχει αναληθείς ισχυρισμούς. Δημοσίευμα σε εφημερίδα βάσει πορίσματος της Διοικητικής Επιτροπής Έρευνας στην Εμπορική τράπεζα σχετικά με την πώληση όπλων από την ΕΒΟ στο Ιράν, περί αναμίξεως του εγκαλούντος σε λαθρεμπόριο όπλων ή σε οπισθογραφήσεις συναλλαγματικών και περί συμμετοχής του σε συμμορία με σκοπό διανομής «τεράστιας μίζας» από το λαθρεμπόριο. Καταδικαστική απόφαση για συκοφαντική δυσφήμιση τελεσθείσα δια του τύπου του συγγραφέα και του αρχισυντάκτη της εφημερίδας. Μη συνδρομή του άρθρου 367§1 ΠΚ περί δικαιολογημένου συμφέροντος. Υπέρβαση ορίου για την πληροφόρηση κοινού από τους κατηγορουμένους. Αντίθετη μειοψηφία.

3. ΠλΘεσσαλ. 143/1993 [Ποιν.Χρ. (1993) σελ. 217]

«Καθήκον πληροφόρησης – Δικαιολογημένο ενδιαφέρον»

Συκοφαντική δυσφήμιση. Στοιχεία του εγκλήματος. Έννοια «γεγονότος». Έννοια «τιμής» και «υπόληψης». Τέλεση δια του τύπου. Η αμέλεια του εκδότη και του διευθυντή εφημερίδας τεκμαίρεται αμάχητα. Αιτιολογία σχετικής καταδικαστικής απόφασης. Δημοσίευση περιστατικού σχετικού με λαθρεμπορία αυτοκινήτου. Κρίση ότι οι σχετικοί ισχυρισμοί είναι αληθείς, αφού ο μηνυτής αποδέχεται ότι ναι μεν αγόρασε νόμιμα το αυτοκίνητο, αυτό όμως εισήχθη παράνομα από τον έμπορο. Απαλλαγή των κατηγορουμένων, διότι υπερσχύει το καθήκον πληροφόρησης και άρσης του «αδίκου» λόγω «δικαιολογημένου ενδιαφέροντος».

4. ΜΠρΘεσσαλ. 1080/1995 [Άρμ (1995) σελ. 1160]

«Υπόθεση μετοικίσεως χιλιάστριας συζύγου»

Μετοίκηση συζύγου και ανάθεση γονικής μέριμνας. Η προσχώρηση της συζύγου στους μάρτυρες του Ιεχωβά δεν καθιστά από μόνη της αφόρητη την έγγαμη συμβίωση των συζύγων, ούτε δημιουργείται από το λόγο αυτό και μόνο κίνδυνος παρόξυνσης και εκτράχυνσης των σχέσεων, ώστε να απαιτείται η μετοίκηση της συζύγου από την συζυγική στέγη. Κριτήριο για την προσωρινή ανάθεση της γονικής μέριμνας σε ένα γονέα αποτελεί το συμφέρον των τέκνων. Σεβασμός από το δικαστήριο της ισότητας των γονέων. Οι μάρτυρες του Ιεχωβά αποτελούν γνωστή θρησκεία και επιβάλλεται η ίση μεταχείριση αυτών. Δεν πιθανολογείται η διενέργεια πράξεων προσηλυτισμού. Αβάσιμη η αίτηση λήψης ασφαλιστικών μέτρων.

5. ΜΠρΘεσσαλ. 25045/1996 [Άρμ (1997) σελ. 1332]

«Υπόθεση χιλιάστριας μητέρας»

Οικογενειακό δίκαιο. Επιμέλεια ανηλίκων τέκνων. Αφαίρεση της επιμέλειας από τη μητέρα, η οποία είναι μάρτυρας του Ιεχωβά και ανάθεσή της στον πατέρα λόγω παρεμπόδισης του παιδιού στην ανάπτυξη της θρησκευτικής του συνείδησης και περαιτέρω στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του. Περιστατικά. Δεκτή η αγωγή.

6. ΑΠ 13/1999

« Υπόθεση του γλωσσικού λεξικού »

Αναίρεση του νόμου. Ασφαλιστικά μέτρα. Σε αναίρεση υπέρ του νόμου υπόκεινται και οι αποφάσεις που εκδόθηκαν κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων. Κατά την σύνταξη γλωσσικού λεξικού, ο λεξικογράφος αναζητώντας συστηματικά και μεθοδικά την αλήθεια, καταγράφει τις ποικίλες σημασίες ορισμένων λέξεων ή φράσεων που θεωρούνται μειωτικές ή υβριστικές χωρίς να θίγεται η συνταγματικώς κατοχυρωμένη προστασία της προσωπικότητας.

7. ΑΠ 1317/2001

« Το παγκάρι της Αγίας Παρασκευής »

Βιντεοσκόπηση – Βιντεοκασέτα – Προσφορές Ιερού Προσκυνηματος - Υπεξαίρεση κακουργηματική – Παράνομα αποδεικτικά μέσα – Κατ' εξακολούθηση έγκλημα – Συναυτουργία – Παράνομα αποκτηθέντα αποδεικτικά μέσα δεν λαμβάνονται υπόψη, εκτός αν πρόκειται για κακουργήματα επαπειλούμενα με ποινή ισόβιας κάθειρξης και εκδοθεί σχετική ειδικά αιτιολογημένη δικαστική απόφαση. Πότε στοιχειοθετείται το αδίκημα της αθέμιτης παρακολούθησης ή μαγνητοφώνησης ή βιντεοσκόπησης, προφορικής μη δημόσιας συνομιλίας ή πράξης τρίτων. Δεν στοιχειοθετεί αξιόποινη πράξη η μαγνητοσκόπηση των μελών της Διοίκησης Ιδρύματος ή Ιερού Προσκυνηματος κατά την εκτέλεση των υπηρεσιακών τους καθηκόντων, όπως είναι η είσπραξη και καταμέτρηση των γενομένων από τρίτους προσφορών και συνεπώς, είναι επιτρεπτή η χρήση της σχετικής μαγνητοταινίας ως αποδεικτικού μέσου. Ορθά το Συμβούλιο Εφετών εκτίμησε, κατά την παραπεμπτική του κρίση, τις 15 βιντεοκασέτες που λήφθηκαν από κρυφή κάμερα, που είχε στηθεί στο γραφείο του Προσκυνηματος, όπου γίνονταν οι καταμετρήσεις των προσφερόμενων από τους πιστούς χρημάτων και τιμαλφών προς καταγραφή της παράνομης ιδιοποίησης μέρους αυτών από τους κατηγορούμενους διαχειριστές του Προσκυνηματος. Στοιχεία υπεξαίρεσης σε βαθμό κακουργήματος. Επί υπεξαίρεσεως τελούμενης κατ' εξακολούθηση λαμβάνεται υπόψη το σύνολο της αξίας των υπεξαيرهθέντων αντικειμένων. Έννοια συναυτουργίας. Ορθή και αιτιολογημένη παραπομπή για κακουργηματική υπεξαίρεση κατ' εξακολούθηση των αναιρεσειόντων μελών της εννεαμελούς Επιτροπής διοίκησης του Ιερού Προσκυνηματος Αγίας Παρασκευής Τεμπών, οι οποίοι κατά την άσκηση των διαχειριστικών τους καθηκόντων υπεξαίρουσαν σταδιακά χαρτονομίσματα και τιμαλφή από τις προσφορές των πιστών στο παγκάρι της Εκκλησίας, το συνολικό δε

ποσό της υπεξαίρεσης ανήλθε στο ιδιαίτερας μεγάλης αξίας ποσό των 45.000.000 δραχμών.

Το πλήρες κείμενο των παραπάνω αποφάσεων παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση [www. dsanet. gr](http://www.dsanet.gr)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✚ Βενιζέλος Β. Ευάγγελος, Μαθήματα συνταγματικού δικαίου Ι, παρατηρητής, 1991, Θεσσαλονίκη
- ✚ Γαζής Α. Ανδρέας, Η σύγκρουσις των δικαιωμάτων, Αθήναι 1959, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1999, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Δαγτόγλου Δ. Π., Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Α΄, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1981, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία (Συμβολή στο πρόβλημα της τριτενέργειας), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1981/2, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα (humanisme social et droits de l'homme), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Γενική συνταγματική θεωρία, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, Τεύχη 4 επόμενα, 2005, Αθήνα
- ✚ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου ΙΙ, Συνταγματικά δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, Αθήνα - Θεσσαλονίκη
- ✚ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ΄ - Τευχ. Ι – ΙΙΙ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2008, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
- ✚ Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, Επετειακό τεύχος για τα 20 χρόνια, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2007, Αθήνα – Κομοτηνή

- ✚ Ηλιοπούλου – Στράγγα Τζούλια, Η «τριτενέργεια» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του Συντάγματος του 1975, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1990, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Παπαδημητρίου Γ., Συνταγματικές μελέτες (1975 – 2005), Τόμος Ι, Θεμελιώδεις αρχές – Αναθεώρηση του Συντάγματος – Θεμελιώδη δικαιώματα – Δικαιοσύνη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, Αθήνα - Θεσσαλονίκη
- ✚ Ράϊκος Γ. Αθανάσιος, Συνταγματικό δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα, 2^{ος} τόμος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Τσάτσος Θ. Δημήτρης, Συνταγματικό δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη δικαιώματα Ι, Γενικό μέρος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1988, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Χρυσόγονος Χ. Κώστας, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2^η έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Ιδιαίτερα χρήσιμες για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας στάθηκαν και εργασίες - του ίδιου ή άμεσα σχετιζόμενου θέματος – άλλων φοιτητών του τμήματος Νομικής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών που παρατίθενται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.law.uoa.gr/~adimitrop.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✚ www.greeklaws.com
- ✚ www.law.uoa.gr
- ✚ www.law.uoa.gr/~adimitrop
- ✚ www.dsnet.gr

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ✚ ΑΠ 381/1987 (Τμ. Γ) «Υπόθεση της ζωηρής φαρμακοποιού»
- ✚ ΕφΑθ. 4054/1992 « Υπόθεση συκοφαντικής δυσφήμισης από τον Τύπο»
- ✚ ΠλΘεσσαλ. 143/1993 « Καθήκον πληροφόρησης – Δικαιολογημένο ενδιαφέρον»
- ✚ ΜΠρΘεσσαλ. 1080/1995 « Υπόθεση μετοικήσεως χιλιάστριας συζύγου»
- ✚ ΜΠρΘεσσαλ. 25045/1996 « Υπόθεση χιλιάστριας μητέρας»
- ✚ ΑΠ 13/1999 « Υπόθεση γλωσσικού λεξικού»
- ✚ ΑΠ 1317/2001 « Το παγκάρι της Αγίας Παρασκευής»
- ✚ ΓΟΣΔ της 15/1/1958 «Υπόθεση Lüth»
- ✚ ΓΟΣΔ της 26/2/1969 «Υπόθεση Blinkfüer»

